

Kocatepe İslami İlimler Dergisi
Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt/volume: 6 • sayı/issue: 1 •(Haziran/June 2023): 161-202

**Çeşitli Yönleriyle Şumnulu Hâfız Hilmî Efendi'nin
Nazm-ı Nefîs Adlı Şurût-ı Salâtı**

*Shumnulu Hâfız Hilmî Efendi's Şalâtnâme Called Nazm-ı
Nefîs In Various Aspects*

Oğuz YILMAZ

Dr. Öğretim Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Osmanlı Türkçesi ve İslami Türk Edebiyatı Anabilim Dalı
Asist. Prof., University of Afyon Kocatepe Faculty of Islamic Sciences
Department of Ottoman Turkish and Islamic Turkish Literature
Afyonkarahisar/Türkiye

✉ oguzyilmaz@aku.edu.tr orcid.org/0000-0003-3162-3924

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28.03.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 31.05.2023

Yayın Tarihi / Published: 15.06.2023

Atıf/Cite as: Yılmaz, Oğuz. "Çeşitli Yönleriyle Şumnulu Hâfız Hilmî Efendi'nin Nazm-ı Nefîs Adlı Şurût-ı Salâtı". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 6/1 (Haziran 2023), 161-202. <https://doi.org/10.52637/kiid.1272094>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid>• kiid@aku.edu.tr

© Oğuz YILMAZ | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Çeşitli Yönleriyle Şumnulu Hâfız Hilmî Efendi'nin Nazm-ı Nefis Adlı Şurût-ı Salâtı

Öz

Türk İslam Edebiyatı ilim dalındaki edebî türlerden biri olan şurût-ı salâtlar-salâtnâmeler istilâhî açıdan; abdest, gusül ve teyemmüm gibi öncülleriyle beraber başta namazın şartları, farzları, vacipleri, sünnetleri, mekruhları, müfsidleri, faziletleri, önemi vs. olmak üzere bu ibadetin edası ile ilgili konuları, muhatap kitlenin anlayacağı tarzda ele alan eserler anlamına gelmektedir. İlgili konulara ilaveten bazı eserlerde namaz ibadetiyle mükellefiyeti sağlayan İslâmî ve imanî hususlara da yer verilebilmektedir. Literal açıdan bu kapsama giren ürünlerin mensur ve manzum olarak kaleme alınmış örnekleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra diller arası ve diliçi tercüme, yeniden yazım-nesri nazma aktarma faaliyetiyle üretilen metinlerin de fıkıhla ilgili ve dinî yapıya sahip bu edebî türün bir alt kolunu teşkil ettiği söylenebilir. Edebî türü tanımlamada daha yaygın olarak kullanılan şurût-ı salâtın yanı sıra manzum olarak yazıldıklarının vurgulanması adına telif (özgün) özelliği taşıyan eserler için "salâtnâme" kavramı da kullanılabilir. Bu bağlamda çalışma Türk İslam Edebiyatı metodolojisiyle; Şumnulu Hâfız Hilmî Efendi'nin (ö. 1200/1785-86) 1190/1776-77 yılında kaleme aldığı ve telif niteliği taşıdığı düşünülen *Nazm-ı Nefis* isimli salâtnâmesini konu edinmektedir. Çalışmada öncelikle Hilmî Efendi'nin hayatına ve eserlerine dair bilgiler verilmiştir. Önceki çalışmalarda onun eserleriyle ilgili yapılmış değerlendirmeler (bu eserlerin özgün nitelik taşımadığı, diliçi çeviri-yeniden yazım türünde üretilmiş olabileceği gibi), elde edilen yeni belgelerle bulguların da ışığında bilhassa diliçi çeviri teorisine dair bilgi ve örnekler eşliğinde tekrar ele alınıp bu değerlendirmelere dair kanaatler belirtilmiştir. Hilmî Efendi'nin *Manzûm Secâvend* ve *Nazm-ı Nefis*'inin müstakil mahtut nüshalarına ulaşılmasının kanaatlerin belirtilebilmesi yolunda önemli olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Sonrasında ise diliçi çeviri, yeniden yazım ve nesri nazma aktarma faaliyetlerine dair tartışmaları da ihtiva eder şekilde ismi, yazılış tarihi, telif sebebi, amacı, gayesi, kaynakları yönünden incelenerek *Nazm-ı Nefis*'in tanıtımına yer verilmiştir. Öte yandan bir tez çalışmasında, matbu nüshasının derkenarında namazla ilgili mensur metnin bulunmasından ötürü *Nazm-ı Nefis*'in de Hilmî Efendi'in *Zafer* adlı eseri gibi diliçi çeviri faaliyetiyle üretilmiş olabileceği şeklinde bir ihtimal de dile getirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada *Nazm-ı Nefis* ve ilgili metin karşılaştırılıp çeşitli yönleriyle incelenmiş, *Nazm-ı Nefis*'in başka bir metin kaynak alınarak üretilip üretilmediği de tartışılmıştır. Tanıtım ve değerlendirmelere ilaveten Hilmî Efendi'nin salâtnâmesi, şekil ve muhteva hususiyetleri açısından ayrıntılı olarak tahlil edilmiştir. Ayrıca bölüm altında ayrı bir başlıkla *Nazm-ı Nefis* ile hacim ve içerik itibarıyla benzer nitelikteki salâtnâmelerin şekil ve muhtevaları karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Bu sayede çalışmanın odak noktası olan eserin tür içindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Tespit aşamasında özellikle muhteva itibarıyla *Nazm-ı Nefis*'in kendi türü içinde ayrı ve dikkate değer bir noktada olduğu görülmüştür. Son olarak çalışmada *Nazm-ı Nefis*'in tespit edilen tek mahtut nüshasının ayrıntılı tavsifi yapılmış, imla yönünden bazı özelliklerine değinilmiş, metin kurulumunda gözetilen bazı esaslara dikkat çekilip çeviri yazısına yer verilmiştir. Çalışmanın amacı; kırâat ilmi uzmanı da olan müellifin, İslam dininin terk edilemeyecek bir rüknü ve fıkıhın başat konularından namaza yönelik kaleme aldığı *Nazm-ı Nefis*'in tanıtılması, diliçi çeviri yazım faaliyeti sonucu üretilip üretilmediğinin tespiti ve çeviri yazı metoduyla günümüz harflerine aktarılarak gün yüzüne çıkarılmasıdır. Mezkur amaçlarla bağlantılı olarak çalışmanın öneminin; *Nazm-ı Nefis* metninin ortaya çıkarılmasıyla birlikte yapılan tespitler ve değerlendirmeler neticesinde Hilmî Efendi'nin eserlerine dair bilgileri bazı noktalarda tashih, bazı noktalarda ise tekmil edecek olmasından ileri geldiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Diliçi Çeviri, Yeniden Yazım, Nesirden Nazma Aktarma, Şurût-ı Salât/Salâtnâme, Şumnulu Hâfız Hilmî Efendi, Nazm-ı Nefis.

Shumnulu Hâfız Hilmî Efendi's Şalâtnâme Called Nazm-ı Nefis In Various Aspects

Abstract

One of the literary genres in Turkish-Islamic Literature, *shurût-i şalâts/şalâtnâmes* (conditions of prayer), in the context of the term, refers to books that deal with issues related to the performance of this prayer/worship, especially the conditions, its fards (obligations), wajibs (compulsorys), sunnahs (the acts of the Prophet Muḥammed), makruhs (reprehensible practices), mufsid (situations that invalidate), virtues, importance etc. of the prayer, along with its prerequisites such as wudu (ablution), ghusl (having a bath with the intention of worship) and tayammum (ablution with soil for a person who cannot find water), in a way that the addressee audience can understand. In addition to related topics, some works may also include Islamic and faith-based issues that provide the obligation of prayer. In literal terms, there are both prose and verse examples of Works that fall within this scope. In addition, it can be said that the texts produced through interlingual and intra-linguistic translation, rewriting and transcribing the prose into verse constitute a sub-branch of this literary genre which is related to fiqh (canon law) and has a religious structure. In addition to *shurût-ı şalât*, which is more commonly used in defining "the literary genre", the term of "şalâtnâme" can also be used for works that have the characteristic of original in order to emphasize that they are written in verse. In this context, with the methodology of Turkish-Islamic Literature. this study focuses on the şalâtnâme of Shumnulu Hâfız Hilmî Efendi (d. 1200/1785-86), titled *Nazm-ı Nefis*, which was written in 1190/1776-77 and is thought to be original work. In the study, first of all, information about Hilmî Efendi's life and works is given. In addition, the evaluations made in previous studies about his works (such as that these works are not original and may have been produced in the genre of interlingual translation-rewriting) are reconsidered in the light of new documents and findings, especially with information and examples on the theory of interlingual translation and opinions on these evaluations are stated. It is also necessary to point out that the availability of individual manuscripts of Hilmî Efendi's *Manzûm Secâvend* and *Nazm-ı Nefis* is important for the expression of opinions. Afterwards, in the study, the introduction of *Nazm-ı Nefis* is given by examining it in terms of its name, date of writing, reason for composition, purpose, aim and sources, including discussions on the activities of interlingual translation, rewriting and transferring prose to verse. On the other hand, in a one of the thesis studies, the possibility that *Nazm-ı Nefis* may have been produced through interlingual translation activities like Hilmî Efendi's *Zafer*, due to the presence of a prose text about prayer in the margin of the printed copy, was also mentioned. Therefore, in this study, *Nazm-ı Nefis* and the related text are compared and analyzed in various aspects, and it is also discussed whether *Nazm-ı Nefis* was produced by taking another text as a source. In addition to the introduction and evaluations, Hilmî Efendi's şalâtnâme is analyzed in detail in terms of its form and content. Furthermore, under a separate heading under the chapter, the form and content of *Nazm-ı Nefis* and şalâtnâmes, which are similar in volume and content, are compared and evaluated. In this way, the place of the work, which is the focus of the study, within the genre is tried to be determined. At the stage of determination, it was seen that *Nazm-ı Nefis* is at a separate and remarkable point within its genre, especially in terms of content. Finally, the study provides a detailed presentation of the only identified manuscript of *Nazm-ı Nefis*, mentions some of its features in terms of spelling/orthography, draws attention to some principles observed in the construction of the text and includes a transcription. The aim of this study is to introduce *Nazm-ı Nefis*, which is written by the author, who is also an expert in the science of Qira'ah (recitation?), on prayer, which is one of the main subjects of fiqh and a pillar of Islam that cannot be abandoned, to determine whether it was produced as a result of interlingual translation and to reveal it by transferring it to today's letters with the transcription method. In connection with the above-mentioned purposes, the importance of the study is thought to come from the fact that as a result of the determinations and evaluations made with the revealing of the text of *Nazm-ı Nefis*, the information about Hilmî Efendi's works will be corrected at some points and completed at some other points.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Interlingual Translation, Rewriting, Transfer from Prose to Verse, *Shurût-ı Şalât/Şalâtnâme*, Shumnulu Hâfız Hilmî Efendi, *Nazm-ı Nefis*.

GİRİŞ

Edebî tür olgusuna dair isimlendirme, tanımlama, sınırları çizme gibi hususlarla ilgili problemlerin çözümleri aranmakta, türlerin tasnifinin ne şekilde/şekillerde yapılması gerektiği üzerine denemeler ve tartışmalar devam etmektedir.¹ İlgi alanına daha çok Türkçe yazılmış dinî ve tasavvufî metinlerin girdiği Türk İslam Edebiyatı ilim sahasında ise bu metinlerin yer aldığı edebî türlerin çeşitli tasniflere konu olduğu bilinmektedir. Tasniflerden daha yaygın kullanılabileceğine göre edebî türler genel itibarıyla; “Allah ile ilgili türler, Hz. Peygamber ile ilgili türler, Kur’ân ile ilgili türler ve diğer dinî ya da tasavvufî konularla ilgili türler” başlıkları altında incelenmektedir.² Fakat “diğer konulara dair türler” şeklinde yapılan tasnifteki kapsama hangi nitelikteki metinlerin girebileceğinin tespiti noktasında belirsizliğin, muğlaklığın ortaya çıktığı da görülmektedir. Söz konusu belirsizliği az da olsa giderebilmek için tutarlılık ilkesinden ve sistematik bütünlükten ödün vermeden yeni tasnif denemelerinin yapılmasının gerektiği söylenebilir. Bu bağlamda Türk İslam Edebiyatı ilim sahası madem daha çok dinî metinleri inceliyor, o halde yukarıdaki tasnifin yanı sıra eserlere dair, İslamî ilimler dikkate alınarak da bir tasnif yapılabileceği teklif edilebilir.

Kapsamlı bir araştırmayı gerektiren tefsir/Kur’ân, kıraat, hadis, fıkıh/hukuk, kelim/akaid, tasavvuf, tarih/siyer, Arap dili vb. müstakil İslamî ilimler dikkate alınarak yapılacak tasnif denemesi, ilk defa bu çalışmada gündeme gelmemektedir. Nitekim Çelebioğlu, özellikle “Türk Edebiyatında Manzum Dînî Eserler” başlıklı çalışmasında bu türden tasnifi kısmen de olsa yapmış, ilim dallarının ve dinî konuların altında ilgili edebî türler hakkında bilgi vermiştir.³ Çalışmanın ana konusunu teşkil eden şurût-ı salâtlarla/salâtnâmelerle ilgili bilgiler de bu tasnifteki “fıkıh”⁴ başlığından sonra “namaz-oruç” bahsi altında yer almaktadır. Burada yer alan kısa bilgilere göre şurût-ı salâtlar/salâtnâmeler: “Namazın, dolayısıyla abdestin farzlarını, vâcip, sünnet ve mekruhlarını anlatan bir hayli muhtasar veyâ mufassal manzûmelerin yanında namazın, abdestin medhiinde yâhut bînamazların zemminde yazılmış muhtelif kasîde ve destanlar” şeklinde tanımlanmıştır.⁵ Yılmaz ise şurût-ı salâtlara dair:

“Şurûtu’s-salât, mukaddimetü’s-salât, salâtnâme gibi isimlerle de anılmakla birlikte namazla ilgili konuları içeren eserlerden müteşekkil *edebî türü* adlandırmada, yaygın olarak Farsça terkip ile oluşturulan *şurût-ı salât* kavramı kullanılmaktadır/tercih edilmektedir. Dinî, tasavvufî yapıda/karakterde olan ve Türk İslam edebiyatı olarak adlandırılan sahanın edebî türleri arasında yer alan şurût-ı salât, sözlük anlamı itibarıyla “namazın şartları” anlamına gelmektedir. İstilahî açıdan ise yazılan eserlerin muhtevası da dikkate alındığında şurût-ı salât: ‘Müslüman vasfına sahip olabilmenin ve türün temel konusunu teşkil eden namazla mükellefiyetin (vücûb) ilk adımını içermesi hasebiyle İslam ve iman esaslarını, başta temizlik/taharet, abdest, teyemmüm, gusül, ezan olmak üzere *namazın öncülleri (mukaddime) ve şartları, rükünleri/farzları, sünnetleri, vacipleri, müstehapları, müfsitleri, mekruhları gibi bu ibadetinin edasına yönelik konuları* içeren; muhatap kitlenin faydalanması, bilgilenmesi hatta ezberlemesi amacıyla kaleme alınan sistematik Türkçe telifler’ şeklinde tanımlanabilir. ‘Edebîlik’ mefhumu dikkate alındığında tür kapsamına girebilecek eserlerin “mevzun-mukaffa” olma (manzum)

¹ Edebî türlere dair kolektif bir çalışma örneği için bk. Hatice Aynur vd. (haz.), *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 4 Nazımdan Nesire Edebî Türler Bildiriler* (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2009).

² Bir tasnif örneği için bk. Ali Yılmaz (ed.), *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012).

³ Amil Çelebioğlu, “Türk Edebiyatında Manzum Dînî Eserler”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (Ankara: MEB Yayınları, 1998), 349-365.

⁴ Yılmaz da, “Fıkıh İle İlgili Türler” başlıklı yüzeysel tasnif denemesinde: “Klasik Fıkıh Kitapları, İlimhaller, Şurût-ı Salâtlar/Salâtnâmeler, Menâsik-i Haclar-Hacnâmeler, Fazilet-i Savmlar/Sıyâmlar-Ramazâniyyeler/Ramazânnâmeler, Fetâvâ, Fikhî, Şer’i Kavâ’idler-Ma’lûmât-Mesâ’il-Mebâhis, Temizliğe, İbadetlere Dair Risaleler/Manzumeler” olmak üzere fıkıh ilim sahasına ait bazı edebî türlere yer vermiştir. Oğuz Yılmaz, “Şurût-ı Salâtlar İlmihal midir? Edebî Türlerin Tanımı, Tespiti, İsimlendirilmesi Meseleleri Bağlamında Şurût-ı Salâtlar Ya da Salâtnâmeler”, *İslam Sanat Tarih Edebiyatı Musiki Dergisi (İSTEM)* 20/40 (Aralık 2022), 415.

⁵ Çelebioğlu, “Türk Edebiyatında Manzum Dînî Eserler”, 363.

niteliği de ilgili tanıma dâhil edilebilir. Edebîlik hususu bir kenara bırakılırsa şurût-ı salâtlar ile ilgili literatürü çeşitli kollarıyla mensur ve manzum teliflerin, mensur ve manzum diller arası veya diliçi tercümelemler oluşturmaktadır.”⁶

bilgilerini vermiştir.⁷ Burada belirtilen salâtnâme⁸ teliflerinden biri de Şumnulu Hâfız Hilmî Efendî'nin kaleme aldığı *Nazm-ı Neffs* adlı manzum eserdir. Çalışmada Hilmî Efendî'nin hayatı ve eserleri hakkındaki bazı bilgilerden sonra *Nazm-ı Neffs*'in ayrıntılı tanıtımı ile tahlili yapılacak ve çeviriyazı metnine yer verilecektir.

1. HİLMÎ EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Günümüzde Bulgaristan sınırları içindeki Şumnu'da doğan fakat doğum tarihi bilinmeyen Hilmî Efendî'nin hayatına yönelik -dolaylı da olsa- sadece Bursalı Mehmed Tâhîr'in *Osmanlı Müellifleri* eserinde sınırlı bilgi bulunabilmiştir.⁹ Bursalı'nın ifadelerine göre Hilmî Efendî, uzunca bir süre Vardar Yenicesi'nde yaşamış, kıraat ilmiyle meşgul olmuş, 1200/1785-86 yılında ise Hicâz bölgesinde vefat etmiştir. Bunun yanı sıra Bursalı, Hilmî Efendî'nin *Manzûm Tecvîd*, *Manzûm Şurût-ı Salât* ve *Manzûm Secâvend* isimli eserlerinin bulunduğu,¹⁰ ilk ikisinin beraber basıldığı,¹¹ Gazi Evrenos'un (ö. 820/1417) torunlarının mezar taşlarına tarihler düştüğü ve Arapça hatim duası yazdığı¹² bilgilerini vermiştir. *Zafer* adlı eserinde geçen aşağıdaki beyit, Hilmî Efendî'nin Yenice-i Vardar'da/Vardar Yenicesi'nde yaşadığı bilgisini desteklemektedir. Ayrıca ismini/mahlasını da *Nazm-ı Neffs* adlı eserinde kullandığı görülmektedir:

Mağşad-ı akşâ budur her kim nazar étse aña
Muğri²-i Vardar Yeñicesin du^câ ile aña¹³

Devlet-i dâreyn ile Hâk şâd u hem âbâd éde
Kim ki bu nazmı görüp Hilmî fağîri yâd éde¹⁴

“Kırâat mütehasısı” vasfıyla anılması, konuların iyi bir şekilde öğrenilmesini salık vererek ezberlenmesi amacıyla tecvid ve namazla ilgili eserler yazması, Hilmî Efendî'nin Kur'ân ve fıkıh ilimlerine dair eğitimler aldığını, özellikle kırâat sahasında talebe yetiştirerek tedris faaliyetlerinde bulunmuş olabileceğini akla getirmektedir. Bununla beraber onun ailesi, eğitimi, ders aldığı kişiler, Vardar Yenicesi'nde kaldığı süre zarfında kırâat ilminden başka bir işle meşgul olup olmadığı, vefat ettiği Hicâz bölgesine neden gittiği, orada neler

⁶ Yılmaz, “Şurût-ı Salâtlar İlmihal midir? Edebî Türlerin Tanımı, Tespiti, İsmlendirilmesi Meseleleri Bağlamında Şurût-ı Salâtlar Ya da Salâtnâmeler”, 400-401.

⁷ Salâtnâme edebî türü kapsamındaki eserlere dair bilgilere aşağıda yer verilecektir.

⁸ Sadece namaz ibadetiyle ilgili konuları ihtiva eden manzum eserlerin edebî bir tür olarak isimlendirilişi ve ne şekilde isimlendirilebileceği teklifi için ayrıca bk. Yılmaz, “Şurût-ı Salâtlar İlmihal midir? Edebî Türlerin Tanımı, Tespiti, İsmlendirilmesi Meseleleri Bağlamında Şurût-ı Salâtlar Ya da Salâtnâmeler”, 414-415.

⁹ Hilmî Efendî'nin *Zafer* adlı manzum tecvidi üzerine makale çalışması yapan Yılmaz da onun hayatıyla ilgili izler bulabilmek amacıyla genel olarak “Hilmî” adına yahut mahlasına özelde ise Bulgaristan bölgesindeki ve Şumnu'daki müelliflere yönelik araştırmalarında bazı eserleri inceleyip birkaç isme ulaşmıştır. Fakat bu kaynaklarda yer alan kişilere yönelik bilgilerin Bursalı'nın verdiği bilgilerle ya da Hilmî Efendî'nin eserlerinin incelenmesi sonucu ortaya çıkan anekdotlarla uyuşmadığını belirtmiştir. Oğuz Yılmaz, “Şumnulu Hâfız Hilmî Efendî'nin Zafer Adlı Türkçe Manzûm Tecvîdi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/1 (Haziran 2020), 524.

¹⁰ Bursalı'nın *Manzûm Tecvîd* olarak isimlendirdiği eser aslında *Zafer*, *Manzûm Şurût-ı Salât* ise *Nazm-ı Neffs* adını taşımaktadır. Buradan sonra ilgili eserler, müellifinin verdiği isimlerle anılacaktır. İsim meselesi ve eserlerin birlikte basılması hususu için ayrıca bk. Yılmaz, “Şumnulu Hâfız Hilmî Efendî'nin Zafer Adlı Türkçe Manzûm Tecvîdi”, 524, 11. numaralı dipnot.

¹¹ Esasında *Manzûm Secâvend* olarak isimlendirilen bir varaklık metin, *Zafer* adlı manzum tecvidin devamında yer almaktadır. Yani -iki eserin tek nüsha içindeki basılı halini gördüğünden olsa gerek- Bursalı'nın ifadesi, “üç eserin bir arada basıldığı” şeklinde tekmil edilebilir. *Manzûm Secâvend*'in *Zafer*'in devamı mı yoksa müstakil eser mi olduğuna dair değerlendirme aşağıda yapılacaktır.

¹² Bursalı Mehmed Tâhîr, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matba'a-i Âmire, 1333), 2/28-29.

¹³ Hilmî Efendî, *Zafer* (İstanbul: Dâru't-Tıbbâ'ati'l-Âmire, 1265), 4.

¹⁴ Hilmî Efendî, *Nazm-ı Neffs* (Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İHK Koleksiyonu), 06 Hk 3438, 1b.

yaptığı ve Gazi Evrenos ile yakınlığı, ilişkisi gibi hususlara dair elimizde bilgi bulunmamaktadır.¹⁵

1.2. Eserleri

Hilmî Efendi'nin *Osmanlı Müellifleri*'nde geçtiğine göre üç eseri bulunmaktadır. Bunlardan *Zafer* adlı eserin hangi tarihte yazıldığı bilinmemektedir. Yaptığı çalışmasında Yılmaz, eseri:

"Müellif, 71 beyitlik bu eserini mesnevî nazım şekli ve -Tertîb-i Secâvend-i Hurûf başlığı hariç- fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbı ile nazmetmiştir. Besmele, hamdele, salvele ile başladığı, Kur'ân'ı tertîl/tecvîd üzere okumanın önemine değindiği mukaddime bölümünden sonra eserde 25 ana başlık ile harf-i med, sebep-i medler, ihfâ, izhâr, iklâb, idğâmlar, 'râ' harfinin halleri, 'Allah' lafzındaki lâm harfinin halleri, sekte, hâ-i sekte, ibdâl-teshîl, sıla, secâvend harfleri gibi tecvîd ilminin ana konularını öz bir şekilde, şiir dilinin imkanlarını kullanarak ele almıştır."¹⁶

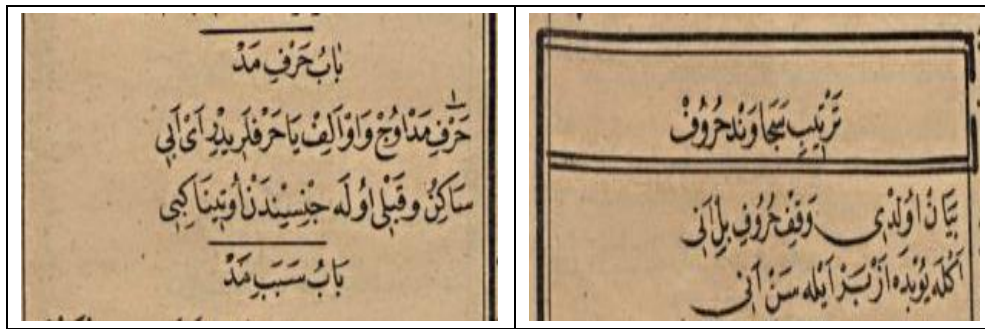
İfadeleriyle tanıtmıştır.

Bursalı'nın, Hilmî Efendi'nin müstakil bir eseri olarak zikrettiği *Manzûm Secâvend*'ini Yılmaz, *Zafer*'in devamı kapsamında değerlendirmiş ve şu açıklamayı yapmıştır:

"Yapılan bir tez çalışmasında bu başlığın Hilmî Efendi'nin ayrı bir eseri olduğu belirtilmiştir (Ayrıca bk. Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kırâat Alimleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 105). Bu başlık; ele alınan bütüncül muhtevaya ve beyitte geçen 'buldı bu manzûm tecvîd ihtimâm' ibaresine göre, temel tecvîd kaidelerini tamamladığının kastedilmiş olabileceği ihtimaline binaen *Zafer*'in devamı niteliğinde görülebileceği gibi *tamamlandığının* ifade edilmesi ve farklı bir vezin kalıbıyla söylenmesi gibi durumlardan dolayı eserden ayrı, müstakil bir metin olarak da görülebilir. Çalışmada, diğer bazı mensur ve manzûm tecvîd eserlerinde secâvendlerden ayrı bir başlık altında bahsedilmesinden hareketle bu başlık *Zafer*'in devamı olarak değerlendirilmiştir."¹⁷

Yılmaz'ın, Secâvendlere dair metnin müstakil bir eser olabileceğini iki ihtimale dayandırdığı görülmektedir. Bunun yanı sıra ilgili metnin metnin *müstakil eser* niteliğinde değerlendirilmesini kuvvetlendirecek üç ihtimali daha burada belirtmek yerinde olacaktır:

Birinci ihtimal: *Zafer*'de yer alan tecvid ilminin temel konuların, eser metninin yer aldığı çerçeve içinde gösterilerek, eserin parçası yani birer başlık oldukları belli edilerek, sayfada ortalanmış ve üst kısımları çizilerek yazılmış iken (sağdaki resim), Secâvendlere dair başlığın ayrı kutucuk içerisinde yazılmasıdır (soldaki resim):

¹⁵ Yılmaz, "Şumnulu Hâfız Hilmî Efendi'nin Zafer Adlı Türkçe Manzûm Tecvîdi". 524-525.

¹⁶ Yılmaz, "Şumnulu Hâfız Hilmî Efendi'nin Zafer Adlı Türkçe Manzûm Tecvîdi", 527-530. Eserin ayrıntılı şekil, muhteva tahlili ve transkribe metni için ayrıca bk. Yılmaz, "Şumnulu Hâfız Hilmî Efendi'nin Zafer Adlı Türkçe Manzûm Tecvîdi", 526-536.

¹⁷ Yılmaz, "Şumnulu Hâfız Hilmî Efendi'nin Zafer Adlı Türkçe Manzûm Tecvîdi", 530, 36. numaralı dipnot.

Bu husus; Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinlere dair değerlendirmelerde bulunurken nüshaların kağıt, sayfa vb. yapılarının, şekli özelliklerinin de dikkate alınması gerektiğinin tipik bir örneğini göstermektedir. Fakat net bir şey söylemeden önce ihtiyatlı davranılarak müstensih, matbaa tercihi gibi dış etkenler de göz önünde bulundurulmalıdır. **İkinci ihtimal:** Bursalı'nın yukarıda *Zafer* ve *Nazm-ı Neffis*'e işaretlediği "ilk iki eserin beraber basıldığı" bilgisi ve *Manzûm Secâvend*'i müstakil eser olarak zikretmesidir. Kendisinin sadece *Zafer* ve *Nazm-ı Neffis*'in beraber basıldığı nüshayı görmesi ya da bu bilgiyi başka yerden edinmesi *Manzûm Secâvend*'in *Zafer*'in devamı niteliğinde bir metin olmayabileceğini düşündürmektedir. **Üçüncü ihtimal:** *Zafer* adlı eserin mahtut bir nüshasına ulaşamamıştır. Dolayısıyla *Secâvend*lere dair bölümün ayrı eser olarak değerlendirilmesini düşündürecek diğer husus; önceden *Zafer*'in de içinde bulunduğu matbu nüsha sayesinde bilinen *Secâvend*lere dair metnin, müstakil mahtut nüshasının tespit edilmesidir.¹⁸ Mahtut-müstakil nüshasına ulaşılması ise metnin *Zafer*'den ayrı bir eser olabileceğini akla getirmektedir. Bu bağlamda az önce *Zafer*'e dair verilen 25 başlık ve 71 beyitten müteşekkil olduğu bilgisinin de tashih edilmesi gerekecektir. Sonuç itibarıyla şayet fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün kalıbıyla kaleme alınan, Kur'ân'daki vakf remizlerini konu edinen 17 beyitlik *Tertîb-i Secâvend-i Hurûf* başlıklı bölüm müstakil bir eser kabul edilirse, *Zafer*'in 24 ana başlık ve 54 beyitten oluştuğu söylenebilir.

Yılmaz'ın *Zafer*'e dair yayımladığı makalesinden sonra tamamlanan Erbil'in diliçi çeviri meselesi bağlamı tez çalışmasında; bulunduğu matbu nüshanın derkenârında, tecvid konularının işlendiği mensur bir metnin yer almasından hareketle *Zafer*'in diliçi çeviri niteliğinde, mensur metinden nazma aktarılmış (akd) olabileceğini dile getirmiştir. Yani yazar, metin inşasında Hilmî Efendi'nin eserine derkenârdaki metnin kaynaklık etmiş olabileceği ihtimaline değinilmiştir. Çalışmada *Zafer*'deki:

*Sâbikâ nazm etmemiş tecvidi bir ehli'l-edâ
Hamdulillâh ben fakîre oldı tevfiğ-i Hudâ*¹⁹

*Neşri hıfz etmekde elbet var şu'übet gâlibâ
Hıfzı sehl olsun deyu nazm êtdüm anı tâlibâ*²⁰

beyitleri -özellikle **kalın (bold)** vurgulanan kısımlar- delil getirilerek bu ihtimal kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Yazar, zikri geçen beyitlerden sonra şu açıklamayı yapmıştır:

"Yukarıda geçen işaret zamiri ve belirtme eki ile öyle anlaşılıyor ki nazm edilecek olan belli bir eser kastedilmiştir. Ayrıca nâzım-mütercim 'benden önce tecvidi nazm etmemişlerdi' ifadesiyle 'şimdiye kadar hiçbir manzum tecvid eser yazılmamış'tan ziyade kuvvetle muhtemel 'elindeki bu eseri şimdiye kadar nazm eden olmamış'ı kasetmiştir. Bu kanıyı destekleyecek bir başka mesele ise eserin derkenârında mensur bir tecvidin yer almasıdır. Mensur kısımda bahsedilen konular aynı varakta nazmen yeniden ifade edilmiştir. Bu da manzum eserin derkenarda yer alan mensur tecvidden nazma aktarıldığı düşüncesini güçlendirmektedir."²¹

Öncelikle Erbil'in ifadelerinden *Zafer*'in diliçi çeviri niteliğinde yani erek metin statüsünde değerlendirilebileceği anlaşılmaktadır. Fakat yukarıdaki beyitte merci'i belirsiz olan işaret zamiri (anı) ve "benden önce tecvidi nazmetmemişlerdi" ifadeler ile nazma çekilecek belli bir mensur kaynak eserden ziyade Hilmî Efendi'nin kendi yazdığı metni

¹⁸ Hilmî, *Tertîb-i Secâvend-i Hurûf* (Konya: Konya Yazma Eser Kütüphanesi, Konya İl Halk Ktp. Koleksiyonu, 42 Kon 768/2), 10b.

¹⁹ Hilmî Efendi, *Zafer*, 11.

²⁰ Hilmî Efendi, *Zafer*, 13.

²¹ Esmâ Erbil, *Nazm-ı Risâle-i Rûmî Ahmed'in Diliçi Çeviri Bağlamında İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 84.

kastettiği düşünülebilir.²² Nitekim Hilmî Efendi'nin, *Zafer'i*, genel itibarıyla (muhtevası derkenârla uyumlu olsa da) başka bir mensur metinden ürettiğine dair alenen veya zımnen beyanı ya da eserinde bunu ihsas edecek emare bulunmamaktadır. Nâzımların –bazen alenen ifade etmemişlerse de- eserlerinin sebep-i telif bölümlerinde nazma aktarmada esas aldıkları kaynak metne ve yapacakları tercüme, şerh vb. türünden yazım faaliyetlerine, kaynak metne yaptıkları müdahale ve tasarruflara yönelik genellikle açıklamalarda, doğrudan ya da dolaylı göndermelerde bulunmaktadır.²³ Örneğin Sâdikî, diliçi çeviri özelliği taşıyan manzum akaidnâmesinin “fi Beyâni Sebebi'n-Nazm” başlığı altında:

*Ki bundan soñra bil Rûmî Efendi
‘Ulûm erbâbınıñ dil pesendi*

*Cihânda ‘ilm ü ‘irfân ile ma‘rûf
Kemâl-i zühd ü takvâ ile me‘lûf*

**Dimiş neşre üzre bir Türki risâle
İdüp ‘ilm-i ‘akâ’idden maķâle²⁴**

ifadeleriyle esas aldığı Rûmî Efendi'nin mensur akaidine bizzat işaret etmiştir. Devamında da -diliçi telif geleneği kapsamında üretilen metinlerin telif sebeplerinden biri olarak gördüğümüz- dostların ilgili eseri nazma aktarması hususundaki talebi üzerine, kaynak metni nazma çektiğini dile getirmiştir:

*Ahibbâdan birisi bu fakîre
Kuşûra mu‘terif ‘abd-i ħakîre*

*İdüp bir gün taleb bâbın küşâde
Didi kim ideriz minnet ziyâde*

**Budur fâħir-i menşür-ı kelâmı
Dizesin rişte-i nazma tamâmı²⁵**

Molla Fenârî'ye (öl. 834/1431) atfedilen Arapça mensur namaz risalesine yapılan manzum tercümede geçen aşağıdaki beyitlerde de nâzımın çevirisiyle ve Fenârî'nin eserini nazma aktarmasıyla ilgili açık ifadeleri görülmektedir:

*Fâzil u ‘allâm müftî-i Rum u Şâm ecma‘ın
Adı Şemseddîn-i Mevlânâ Fenârîdür yakîñ*

²² Burada da görüldüğü üzere merci'i belirsiz zamirin kime/neye/nereye râci' olduğu tespitinin okuyucuya bırakıldığı gibi bir durum da ortaya çıkmaktadır. Öte yandan müellifin “benden önce tecvîdi nazmetmemişlerdi” ifadesi, tecvide dair manzum bir eseri ilk kez kendisinin kaleme aldığı şeklinde de yorumlanabilir. Ayrıca bk. Yılmaz, “Şumnu Hâfiz Hilmî Efendi'nin Zafer Adlı Türkçe Manzûm Tecvîdi”. 529.

²³ Diller arası ya da diliçi çevirisiyle beraber nazma aktarıldığına dair açıklamada bulunan örnekler çoğaltılabileceği gibi bu yönde net ifadenin bulunmadığı, yazarının özgün imajı verdiği, fakat erek olarak adlandırılacak metnin kaynak şeklinde nitelendirilebilecek metinle mukayesesi suretiyle doğrudan veya dolaylı emarelere, ipuçlarına ulaşılması neticesinde bir eserin yeniden yazım, tercüme vb. yolla üretildiğine yönelik çıkarımlar ve değerlendirmeler yapmaya imkan veren örnekler de mevcuttur. Dolayısıyla Osmanlı telif geleneğinde özellikle de telif-tercüme olgusunda, sunulan tezi destekleyecek ya da karşıt görüş getirilebilmesine olanak tanıyan, tartışmaya açık metinlerin söz konusu olduğu da bir gerçektir. Sonuç olarak mensur eseri nazma aktaranlar bu aktarımı metinlerinde açıkça ifade etmeseler de inceleme ve karşılaştırmalarla ya da erek metindeki bazı karinelerin yardımıyla ilgili metnin aktarma ameliyesi neticesinde üretildiği bazen tespit edilebilmektedir. Burada, mukayese yapılmakla birlikte -çalışmanın hacmi de dikkate alınarak- daha çok yazarın kendi ifadeleri esas alınmıştır.

²⁴ Ferdi Kiremitçi, “Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserler Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdikî'nin Manzum Akaid-nâme Örneği”, *Turkish Studies* 7/1 (2012), 1510-1511. Makaledeki metinde yazan “‘ilm ü ‘akâ’idden” tamlaması tarafımızca “‘ilm-i ‘akâ’idden” şeklinde değiştirilmiştir.

²⁵ Kiremitçi, “Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserler Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdikî'nin Manzum Akaid-nâme Örneği”, 1511.

*Kendü maḥdümzâdesi-y-çün bir risâle eylemiş
Bilmege rûkn-i şalâtı hoş maḳâle eylemiş*

*Ëtmemiş âlimlerin birisi anı tercüme
Démemiş kim bu gerek ola benim bir ḥarcuma*

*Ben za'îf şöyle işâret oldı kim nazm eyleyem
Mübtediye âşân olsun deyu Türkçe söyleyem²⁶*

Nüşhanın derkenârında mensur tecvidin yer alması hususunda ise; mahtut ya da matbu nüshaların derkenârına özellikle o eserin muhtevasıyla ilgili telif, şerh, tercüme, haşiye, talik gibi yazın türlerinde bir metnin koyulmasına sıkça rastlandığı şeklinde açıklama yapılabilir. Dolayısıyla *Zafer*'in derkenârında bulunan metnin, matbu nüshaya ayrıca eklendiği söylenebilir. Matbu nüshanın kenarındaki bu mensur metin, *Karabaş Tecvîdi* adıyla meşhur tecvid eseridir. Fakat *Zafer*'deki konular ile derkenâr metnindeki konular, hemen hemen aynı sayfalar dâhilinde bulunabilmesi için olsa gerek *Karabaş Tecvîdi*'nde kısaltmaya gidildiği dikkat çekmektedir. Örneğin bu kısaltmalardan ikisi ihfâ ve izhâr konularında görülmektedir. Nitekim kenarda: “Emmâ nün-i sâkin ile tenvîn bu on beş ḥarfden birine uğrasa ihfâ olur (...)”; “Emmâ nün-i sâkin ile tenvîn bu altı ḥarfden birine uğrasa izhâr olur (...)”²⁷ ibarelerine yer verilmiş, *Karabaş Tecvîdi*'nde bulunan ihfâ ve izhâr konu harfler sayılmamıştır. Öte yandan mahrecler, medlerin hükümleri, medd-i lâzımın türleri (müsakkale-muhaffefe), tenvîn, aslî ve ârız vb. kavramlarının anlamı, kıraat vecihleri (tûl, tevassut, kasr, revm,) örneğin ihfâyâ konu harflerin ezberleme kolaylığı açısından formüle edilerek sayılması gibi tecvid ilmine dair verilmesi gereken temel ya da ayrıntı denebilecek konular kaynak metin *Karabaş Tecvîdi*'nde yer almasına rağmen *Zafer*'de bulunmamaktadır. Ayrıca *Karabaş Tecvîdi*'nde konulara dair örneklendirmeler *Zafer*'de genellikle yer almamaktadır ya da konuyla ilgili farklı örneğe rastlanmaktadır.²⁸

Müellifler diliçi çevirilerde çeşitli sebeplere binaen kaynak metne yönelik eksiltme, genişletme, kurguyu yeniden inşa etme, tekmiil, tashih, tayin, vb. tasarruflarda bulunulabilmekte ve bu tasarrufların eserlerinin erek metin olma durumuna engel teşkil etmediği kabul edilmektedir. Fakat *Zafer*'in müellifinin gerek bu yöndeki bir tasarrufta bulunduğu gerekse de telifini diliçi çeviri, yeniden yazım yahut nazma aktarma faaliyetiyle kaleme aldığına dair herhangi bir anekdota veya bilgiye yer vermemiştir.²⁹ Öte yandan kenardaki ilgili tecvid eseri ile karşılaştırıldığında *Zafer*'de tolere edilemeyecek derecede ihtisar söz konusudur. Bu nicelik ve nitelikteki tasarrufun da *Zafer*'in mensur bir kaynak metnin diliçi çevirisi yapılarak nazma aktarılması neticesinde üretilmiş metin olma ihtimalini azalttığı kanaatindeyiz. Sonuç olarak *Zafer*'in en azından derkenârda yazan mensur metnin

²⁶ *Şurût-ı Salât-ı Manzûm* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Mihri Sultan, 439/5), 39b.

²⁷ Hilmî Efendi, *Zafer*, 6-7 (derkenâr).

²⁸ İki eseri karşılaştıran okuyucu, *Zafer*'deki başlıklar ile *Karabaş Tecvîdi*'ndeki başlıkların hemen hemen aynı sıra ile ve düzende verildiğini görebilir. Fakat bu durum için, tecvid eğitimi müfredatının hiyerarşisinin yani konuların öğretiminin gelenekselleşmiş bir sıralama (tedrîc) ile gerçekleştiği değerlendirilmesi yapılabilir. Bununla birlikte iki eser karşılaştırıldığında benzer söyleyişlerin bulunduğu da söylenebilir. Burada da genelde dinî eserler özelde ise tecvid gibi ilk nüveleri Arapça olan, temelini mutlak kaide ve kuralların teşkil ettiği ilimlerde ilgili kaide tanımlarının -yazın tarihi ve gelenek kavramı da dikkate alındığında- genellikle kalıp ya da benzer Türkçe veya Türkçeleşmiş ifadelerle karşılandığı şeklinde bir açıklama getirilebilir.

²⁹ Esas alınan kaynak metne doğrudan gönderme yapsalar da bazı müelliflerin bu kaynak metni sözcük, sözcük grubu ve cümle düzeyinde önemli oranda değiştirdiklerine de rastlanabilmektedir. Sadık Yazar, “Osmanlı Telif Geleneğinde Diliçi Çevirinin Sınırları”, *Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri*, hz. Sadık Yazar - Mücahit Kaçar (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022), 72. Nesri nazma aktarımı esas alan yeniden yazım faaliyetinde nelerin değiştirildiğine, değiştirebileceğine dair örnek iki metin çerçevesinde yapılan bir çalışma için ayrıca bk. Şeyma Benli, “Bir Metin Yeniden Yazılırken Neler Değiştirilir: Dâfi’u’l-Hüzn ve Mahzenü’l-Esrâr Örneği”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 22 (2019), 137-170.

nazma aktarılması sonucu oluşmuş bir metin olma ihtimali pek mümkün görünmemektedir.³⁰

Son olarak Erbil, yukarıdaki açıklamalarını matbu nüshayı ve nüshanın derkenârını esas alarak yapmıştır. Bu tespitlerinin, (derkenârda namazla ilgili mensur metnin bulunması, diliçi çeviri olduğu düşünülmesi gibi) benzer özellikler gösterdiği görüşüyle *Zafer* ile beraber basılan Hilmî Efendi'nin *Nazm-ı Nefis* adlı eseri için de geçerli olabileceğini belirtmiştir. Fakat matbu nüshanın derkenârı dikkate alınarak öne sürülen bu ihtimalin yeniden düşünülmesi gerekecektir. Nitekim aşağıda görüleceği üzere *Nazm-ı Nefis*'in yazma nüshası tespit edilmiştir. Fakat bu nüshanın sayfa kenarlarında herhangi bir kayıt, metin vb. bulunmamaktadır.³¹

Hilmî Efendi'nin diğer telifi çalışmanın temel konusunu teşkil eden *Nazm-ı Nefis*'tir. Çalışmada yeniden yazım, diliçi çeviri, nesri nazma aktarma faaliyeti konularını içerik şekilde³² *Nazm-ı Nefis*'in tanıtımı, değerlendirmesi, şekil ve muhteva yönünden tahlili yapılacaktır. Ayrıca diğer salâtnâmeler ile karşılaştırılarak eserin edebî tür içindeki yeri de tespit edilmeye çalışılacaktır. Son olarak ise eserin mahtut nüshasına, nüshanın imla özelliklerine, metin kurulumuna dair bilgilere ve eserin çeviri yazısına yer verilecektir.

2. HİLMÎ EFENDİ'NİN NAZM-I NEFİS ADLI ŞURÛT-I SALÂTI

Bursalı'nın *Manzûm Şurût-ı Salât* ismiyle andığı, kütüphane kataloglarının *Manzûm/Manzûmetü/Manzûme-i Şurût-i Salât* gibi başlıklarla kaydettiği, namazın şart ve rükünlerini konu edinen telife, Hilmî Efendi'nin bizzat *Nazm-ı Nefis* adını verdiği eserin 5. ve 126. beyitlerinde görülmektedir. Müellif, bu adın aynı zamanda ebced hesabıyla eseri kaleme aldığı tarihe işaret ettiğini de belirtmiştir. Yani *Nazm-ı Nefis* terkipteki harflerin (ن ف ي س) toplamı, cümel-i sağır (küçük ebced/tam tarih) yöntemine göre 1190/1776-77 yılına delalet etmektedir. Tarih düşürmede çoğunlukla cümel-i sağır yöntemi kullanılmasından ve Hilmî Efendi'nin de 1190'da hayatta olduğu bilinmesinden ötürü diğer ebced hesap yöntemleri dikkate alınmaksızın *Nazm-ı Nefis*'in yüksek ihtimalle 1190/1776-77 yılında kaleme alındığı söylenebilir:

*Pek selîs ü hem nefîs oldığı için ey enîs
Tesmiye étdüm bu nazm-ı ahsene Nazm-ı Nefîs*³³

*Hilmiyâ yaz hatm-i nazmîñ düşdi haqqâ pek selîs
Oldı ismiyle ma'an çün târihi Nazm-ı Nefîs*³⁴

³⁰ Metinlerarasılık, yeniden yazım, diliçi çeviri vb. tartışmalar ve araştırmalar tiyatro, roman, hikaye, masal gibi edebî ürünler hakkında da yapılmasının yanı sıra çalışmada bu konularla ilgili teorik bilgiler klasik Türk edebiyatı dönemi çerçevesinde verilmiş, örnekler bu edebiyatın ürünlerinden seçilmiştir. Klasik Türk edebiyatı bağlamında diliçi çeviri, nesri nazma aktarma (akd), diliçi çevirinin sınırları, amaç merkezli yeniden yazım çeşitleri vb. konulara dair açıklamalar ve örnekler için ayrıca bk. Yazar, "Osmanlı Telif Geleneğinde Diliçi Çevirinin Sınırları", 55-120. Diliçi çevirinin teorik çerçevesi için ayrıca bk. Esmâ Erbil, "Diliçi Çevirinin Teorik Çerçevesi", *Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri*, Hz. Sadık Yazar - Mücahit Kaçar (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022), 21.36.

³¹ İlgili tezde yer alan hususlar için ayrıca bk. Erbil, *Nazm-ı Risâle-i Rûmî Ahmed'in Diliçi Çeviri Bağlamında İncelenmesi*, 82-85.

³² Erbil'in tez çalışmasında *Zafer* gibi onunla aynı matbu nüsha içindeki *Nazm-ı Nefis*'in de yeniden yazım faaliyetiyle üretilmiş diliçi çeviri niteliği taşıyabileceğine dair öne sürülen ihtimale karşı tarafımızın kanaati ve değerlendirmeleri *Zafer*'e dair verilen açıklamalarla aynı ya da benzer yönde olacaktır. Dolayısıyla -kısmen değinilecek olmakla birlikte- Hilmî Efendi'nin *Nazm-ı Nefis*'i çerçevesinde nesri nazma aktarma, yeniden yazım, diliçi çeviri gibi problematik, üzerinde tartışmaların devam ettiği konularla ilgili teorik bilgilere ve açıklamalara tekrara girilecek olması hasebiyle yer verilmeyecektir. İlgili kısımda *Nazm-ı Nefis*, matbu nüshasının derkenârındaki mensur metin ve bazı yönlerden benzerlik gösterdiği Molla Fenârî'ye atfedilen mensur şurût-ı salâtın manzum tercümesi ile karşılaştırılıp yukarıda verilen teorilerin de ışığında diliçi çeviri, yeniden yazım faaliyetiyle yazılıp yazılmadığı hususuna değinilerek eser hakkındaki kanaat belirtilecektir.

³³ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Nefis*, 1b.

³⁴ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Nefis*, 12a.

Müellifin mukaddimede yer verdiği ifadelerle göre eserini, okuyucunun namaz ve namazla irtibatlı hususlara dair bilgilenmelerini sağlamak, varsa bilgi eksikliklerini gidermek **amacıyla** kaleme almıştır. Onların -muhtemelen özellikle Arapça bilmeyenlerin- bu bilgilerden mahrum kalmamaları, ilgili konuları kolayca anlamaları, akılda tutabilmeleri hatta ezberlemeleri için *Nazm-ı Nefs*'i, manzum olarak ve Türkçe kaleme aldığını dile getirmiştir. Bilindiği üzere klasik İslamî telif geleneğinde müellifler; akraba, dost-ahbap-yaran, devlet adamı gibi kişilerin ricasını kırmak istememek, halka hizmet etmek, Allah'ın rızasını kazanmak, Peygamber'in şefaatine nail olmak gibi **sebepler** yahut **gayelerle** eserlerini yazmışlardır. Bu bağlamda Hilmî Efendi'nin; "dinin direği", "müminin miracı", "kıyamet günü kişinin ilk hesaba çekileceği amel" derecesindeki öneme ve fazilete sahip namaz ibadeti hakkında bir eseri öncelikle Hakk'ın rızasını kazanmak gayesiyle kaleme aldığı söylenebilir. Ele aldığı bilgileri insanların okumaları, bunları öğrenerek cehaletten kurtulmaları, iki dünya saadetine erişmeleri, bu vesileyle kendisini yâd etmelerini temenni etmesi ise müellifin eserinin diğer telif sebepleri ve gayeleri olarak sayılabilir:

*Ba^cdezîn farz-ı vuzû ile kamu şart-ı şalât
Ne ki var farz-ile vâcible sünenle müfsidât*

*Müsteħabbât-ile mekrühât u âdâb ey ^camû
Nazm olundı hıfz için tullâba Türkîce kamu³⁵*

*Sa^cy u diğkatle kamusun dilde hıfz ét ey ahî
^cAdne girüp görmeyim dersen yarın ger duzağ³⁶*

Hilmî Efendi eserini kaleme alırken yararlandığı herhangi bir kaynak adı zikretmemiştir. Fakat ayetlerden lafzen iktibâs yapmasa da evvel emirde temizlik, abdest ya da namaza dair temel hususlar, konuya hüküm teşkil eden ayetlerden öğrenildiği için müellifin Kur'an'ı birinci dereceden kaynak olarak kullanması kaçınılmazdır. Örneğin müellif abdestin müstehapları başlığında, Mâide sûresinin 6. ayetine işaretlerle abdest almanın gerekliliğini: "Allah'ın Kur'an'da talim buyurduğu" şeklinde genel bir ifade ile aktarmıştır. Benzer durum hadisler için de geçerlidir. Nitekim abdestin, guslün, namazın sünnetleri, faziletleri gibi temel ya da ayrıntılı hususlar kavli, fiilî, takrîrî sünnet sayesinde bilinebilmektedir. Söz gelimi Hilmî Efendi, abdest alırken yasaklanan hususlar başlığında Hz. Peygamber'in mealen: "Akarsu kenarında olsanız dahi abdest alırken suyu israf etmeyin." buyruğuna işaret etmiştir. Bunun yanı sıra açıkça zikretmese de eserin muhtevası tahlil edildiğinde namaz, abdest ve diğer konulara dair hükümlerde müellifin Hanefî mezhebini esas aldığı görülmektedir. Bu bağlamda onun özellikle Hanefî mezhebinin fikhî kaynaklarından yararlanmış olabileme ihtimali de bulunmaktadır:

*Besmeleyle hamdeyleyle başla âbdeste her ân
Nitekim ta^clîm buyurdı bizlere Hâk fi'l-Kurân³⁷*

*Oldı menhiyyât-ı âbdest kabliveş şeş ey ahî
Mâ³-i cârî olsa dahı étme işraf ey sağ³⁸*

*Uykudan soñra teninde yâ tonında olsa ger
Mücib-i ğusl oldı bunlar ittifâken ey püser³⁹*

*Bil yigirmi altı mekrühâtı var bi'l-ihtilâf
Kim namâziñ hıfz édüp yek ^câmil ol terk eyle lâf⁴⁰*

³⁵ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Nefs*, 1b.

³⁶ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Nefs*, 2a.

³⁷ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Nefs*, 9a.

³⁸ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Nefs*, 10a.

³⁹ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Nefs*, 11a.

Yukarıda Hilmî Efendi'nin eserlerinin yer aldığı matbu nüshanın derkenârında namazla ilgili mensur bir metnin bulunması ve *Zafer* ile benzer özellikler göstermesi hasebiyle *Nazm-ı Nefis*'in de diliçi çeviri faaliyetiyle mensur metnin nazma aktarılması (akd yöntemi) sonucu üretilmiş olabileceğine dair bir yorumun yapıldığına değinilmişti. Bu bağlamda ilgili çalışmadaki düşünce ve yorumlara karşılık *Zafer* ile ilgili yaptığımız değerlendirmeler ve tespitler *Nazm-ı Nefis* için de geçerlidir. Ayrıca *Zafer* ile beraber aynı matbu nüshada yer alan *Nazm-ı Nefis*'in kenarında her ne kadar namazla ilgili metin bulunsada buradaki bilgilerin *Nazm-ı Nefis* ile çok yakından bir ilgisi söz konusu değildir. Örneğin *Nazm-ı Nefis*'te namazın şartları, sünnetleri, farzları, mekruhları, müstehapları (...) gibi temel konulara kısaca ve fazla ayrıntıya girmeden yer verilmiş iken derkenârdaki metinde, Hilmî Efendi'nin eserinde zikri hiç geçmeyen "namazın sekiz şartının ayrıntılı ele alınması, şartlara dair Kur'ân ve hadislerden deliller getirilmesi, namaz vakitlerinin tek tek açıklanması, teravih namazı, vitr namazı ve bu namazın üç rek'at olmasının delilleri, vitr namazının rek'atlarında Hz. Peygamber'in okuduğu sûrelere dair yer alan rivayet, kunut dualarını bilmeyenlerin bunlara mukabil hangi duaları okuyacakları, imamlığa ve cemaatin imama uymasına dair çeşitli meseleler, namaz farzlarının iki, üç veya dört rek'at olmasının sebepleri-hikmetleri, her namaza Subhâneke ile başlanmasının ve namazın muhtelif şartlarının sebep ve hikmetleri" gibi hususlar yer almaktadır. Görüldüğü üzere *Zafer* ve *Karabaş Tecvîdi* en azından muhteva ve söyleyiş açısından birbirlerine yakın iken *Nazm-ı Nefis* ile kenarındaki metin arasında böyle bir yakınlık bulunmamaktadır. Bu karşılaştırmayla beraber yazma nüshasına ulaşılması ve bu nüshanın sayfa kenarlarında herhangi bir kayda rastlanmaması, *Nazm-ı Nefis*'in yukarıda bahsedilen derkenâr kaynak alınarak üretilmediği tezini desteklediği şeklinde değerlendirilebilir.

Nesri nazma aktarma yoluyla yapılan diliçi çevirilerde erek metinlerin kimin isteğine binaen tertip edildiği, hangi eserin kaynak alındığı, yeniden yazıma niçin, hangi sebeple, amaçla ihtiyaç duyulduğu, ihtisar, genişletme ya da alıntılama vb. çerçevesinde kaynak metne yönelik ne derecede tasarruflarda bulunulduğu gibi hususlara müelliflerin genellikle mukaddimelerde ve hatimelerde doğrudan, dolaylı veya daha kapalı şekilde yer verdiklerine örnekleriyle temas edilmişti. Hilmî Efendi'nin *Zafer* adlı eserinde olduğu gibi *Nazm-ı Nefis*'inde de ilgili hususlara dair ne doğrudan ne de dolaylı herhangi bir ifadesi bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle esere bütüncül bakılmakla beraber özellikle *Nazm-ı Nefis*'in mukaddime ve hatime kısımlarında nâzımın, eserini diliçi çeviri kapsamında değerlendirmeye imkân verecek bir beyanına rastlanmamaktadır. O, mukaddimedeki bir mısradan nazma aktarmayı akla getirecek şekilde: "Nazm olundu hıfz için tullâba Türkîce kamu" ifadesini kullansa da bu beyanın eseri erek metin kapsamında değerlendirmek için yeterli olmadığı açıktır.⁴¹

Nazm-ı Nefis'in nesirden nazma aktararak üretilmiş diliçi çeviri kapsamında bir telif faaliyeti olup olmadığına dair yukarıdaki açıklamalar daha çok, önceden yapılmış bir çalışmada belirtilen ve ihtimal içeren görüşe binaen yapılmıştır. Bu açıklamalarda diliçi çeviri teorisinin tanımı, esasları, sınırları ve örnekleri ışığında Hilmî Efendi'nin ifadeleri, eserin özellikleri, tespit edilen mahtut nüshası ile ihtimal içeren görüşün yapılmasına sebep olan matbu nüshasının derkenârındaki mensur metin esas alınmış ve *Nazm-ı Nefis*'in derkenâr metni göz önünde bulundurulmadan yazıldığı, diğer deyişle özgün nitelik taşıdığı kanaatine varılmıştır. Öte yandan çalışma esnasında *Nazm-ı Nefis*'in yeniden yazım niteliğinde olduğunu akla getirebilecek bir durum daha tespit edilmiştir. Şöyle ki bu eser ile kendinden daha önce yazıldığı düşündüğümüz Molla Fenârî'ye atfedilen Arapça mensur

⁴⁰ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Nefis*, 6b.

⁴¹ Bir metnin nazma aktarım yoluyla üretilmiş diliçi çeviri niteliği taşıyıp taşımadığının tespiti noktasındaki sınırlar, diliçi literatürü ve örnekleri için ayrıca bk. Yazar, "Osmanlı Telif Geleneğinde Diliçi Çevirinin Sınırları", 67-72; Erbil, *Nazm-ı Risâle-i Rûmî Ahmed'in Diliçi Çeviri Bağlamında İncelenmesi*, 9-102.

şurût-ı salâtın manzum tercümesi arasında yer yer özellikle söyleyiş açısından birtakım benzerliklerin olduğu dikkati çekmiştir. Dolayısıyla bu benzerlik de *Nazm-ı Nefs* ile ilgili tercümenin genel hatlarıyla da olsa şekil ve muhteva açısından karşılaştırılması gerektiği düşüncesine sevk etmiştir. Şu da var ki özellikle salâtnâme türüne dair yapılacak daha derin teorik ve pratik araştırmalar neticesinde; "*Nazm-ı Nefs*'in kaynak bir metin esas alınarak üretilmediği" kanaatimizin yanlış olabileceğinden, bu kanatımızda haksız çıkabileceğimizden ya da eserle ilgili başka ihtimallerin zuhur edebileceğinden hareketle açık kapının bırakılmasının da yerinde olacağını düşünmekteyiz. Dolayısıyla müellifi doğrudan ya da dolaylı ifadede bulunmadığı için *Nazm-ı Nefs* manzum tercüme ile karşılaştırılırken ilk etapta diliçi çeviri teorisindeki "müelliflerin çoğunlukla diliçi çeviri, nesri nazma aktarma, yeniden yazım niteliği taşıyan bir metni hangi kaynağı esas alarak ve neden nazma aktardıklarını özellikle belirttikleri" maddesi göz ardı edilip -iki metinden de örnekler eşliğinde-⁴² konuya bakılacaktır. Sonrasında ise diliçi çeviri teorisi dikkate alınıp iki eser söylem ve muhteva farklılıkları açısından karşılaştırılarak *Nazm-ı Nefs*'in bu manzum tercümeden üretilmiş olup olamayacağı değerlendirilecektir:

<i>Nazm-ı Nefs</i>	<i>Manzûm Tercüme</i>
<i>Bir muşallî kim namâza niyyet éde ibtidâ Hâricinde aña elzem bu sekiz şartı edâ</i>	<i>Her kişi kim isteye itmek namâza ibtidâ Evvelâ lâzım-durur ol kim sekiz nesne edâ</i>
<i>Setr-i °avret eyleye niyyet éde âbdest ala Şu bulunmazsa teyemmüm éde pâk toprak ile</i>	<i>°Avretin setr eyleye niyyet kıla âb-dest ala Şu bulunmazsa teyemmüm ide pâk toprağ-ıla</i>
<i>Cism ü eşvâb u mekânî cümleten hep pâk ola Kibleye yüz döndüre beş vakti vaktiyle kıla⁴³</i>	<i>Gevdesi tonlu namâz kıldığı yiri pâk ola Kibleye karşı tura biş vakti vaktiyle kıla⁴⁷</i>
***	***
<i>Secde-i sehv vâcibi terk édecek lâzım olur Kaşden olursa namâzi eksik ü âşim olur⁴⁴</i>	<i>Secde-i sehv vâcibi terk idicek lâzım olur Kaşden ise kıldığı eksük özi âşim olur⁴⁸</i>
***	***
<i>°Özri yoğ-iken namâz içinde bağdaş kırmak Gamz-ı °ayn u yalıñuzca taşra şafdan kırmak⁴⁵</i>	<i>°Özri yoğ-iken namâz içinde bağdaş kırmaya Gözlerin yummaya şafdan taşra tenhâ kırmaya⁴⁹</i>
***	***
<i>Sünneti ondur vuzûnuñ °uzvuñi hep böyle yu Olmaq isterseñ Muhammed ümmeti ey mâh-rû⁴⁶</i>	<i>Añla âb-dest almağuş on dört sünneti İt ri°âyet olmaq isterseñ Muhammed ümmeti⁵⁰</i>

Çeşitli başlıklar altındaki beyitlerden verilen örneklerde,⁵¹ aynı nazım şekli ve vezinle kaleme alınan *Nazm-ı Nefs* ile *Manzûm Tercüme*'nin; ifade biçimi, kelime kadrosu (bir-her,

⁴² *Manzum Tercüme*'den verilecek örneklerde, bu eserin nüshalarının tenkidini de içeren Çelik'in (Aysun Çelik, "Molla Fenârî'ye Atfedilen Şurûtü's-Salât Adlı Eserin Manzum Tercümesi", *ESTAD* 3/1 (Şubat 2020), 25-57.) çalışmasındaki metin esas alınmıştır. Dolayısıyla örneklerde özellikle iki metin arasındaki benzerlikleri göstereceğinden, ilgili çalışmanın dipnotunda yer alan farklı varyantlar da kullanılmıştır. Örneğin verilecek ilk örneğin birinci beytinin sonunda Hilmî Efendî "edâ" kelimesini kullanırken manzum tercüme üzerine çalışma yapan araştırmacı ana metnin bu kısmında "kıla" ifadesine yer veren nüshayı tercih etmiş, farklı varyant olan "idâ" (muhtemelen "edâ") kelimesini kullanan nüshayı ise dipnotta belirtmiştir.

⁴³ Hilmî Efendî, *Nazm-ı Nefs*, 2b.

⁴⁴ Hilmî Efendî, *Nazm-ı Nefs*, 3a.

⁴⁵ Hilmî Efendî, *Nazm-ı Nefs*, 7b.

⁴⁶ Hilmî Efendî, *Nazm-ı Nefs*, 9a.

⁴⁷ Çelik, "Molla Fenârî'ye Atfedilen Şurûtü's-Salât Adlı Eserin Manzum Tercümesi", *ESTAD* 3/1 (Şubat 2020), 42-43.

⁴⁸ Çelik, "Molla Fenârî'ye Atfedilen Şurûtü's-Salât Adlı Eserin Manzum Tercümesi", 44.

⁴⁹ Çelik, "Molla Fenârî'ye Atfedilen Şurûtü's-Salât Adlı Eserin Manzum Tercümesi", 47.

⁵⁰ Çelik, "Molla Fenârî'ye Atfedilen Şurûtü's-Salât Adlı Eserin Manzum Tercümesi", 49.

⁵¹ Az da olsa yukarıda verilen iki eser arasındaki ayniyet ya da benzerliklere dair örneklere ekleme yapmak mümkündür.

kişi-muşallî, şart-nesne, êde-kıla, cism-gevde, ton-eşvâb, mekân-yer, döndüre-tura, olursa-ise, ğusl etmek-ğâsil olmak, ğamz-ı °ayn-gözleri yummak vb.), cümle kurulumu, kafiye örgüsü-redif gibi yönleriyle çokça benzeştiği hatta mısra ya da beyitlerin yer yer tamamen veya hemen hemen aynı olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca mısralarda farklı yerlere yerleştirilseler de daha sonra yazıldığı düşünülen *Nazm-ı Nefis*'te aynı veya benzer kelime kadrosunun kullanıldığı, benzerlik göstermeyen kısımlarda ise sözcüklerden cümle seviyesine kadar yer yer eksiltme ya da genişletme yoluna gidildiği de söylenebilir.

İki eser arasında şekil ve muhteva yönündeki farklılıklar, az önce benzerliklere dair verilen örneklerden daha fazladır. Şekil açısından her iki esere bakıldığında *Manzûm Tercüme*'nin 78, *Nazm-ı Nefis*'in ise 126 beyitten müteşekkil olduğu görülmektedir. Sadece beyit sayısı yani hacim açısından (+48 beyit) bile ilgili fark %61,5 gibi büyük bir orana tekabül etmektedir. Eserlerde -mukaddimeler ve hâtimeler hariç- ana konulara dair başlıklar *Manzûm Tercüme*'de 20 iken *Nazm-ı Nefis*'te bu sayı 24+2'dir. Namaz, abdest ve gusle dair en temel başlıklar ortaklık arz etmekte birlikte başlık sayıları ve başlıklarla bağlantı olarak eserlerde işlenen muhteva da fazlasıyla farklılık göstermektedir. Örneğin *Manzûm Tercüme*'de sadece "Bâbu Sücûdu't-Tilâvet" başlığı fazla olup bu konu *Nazm-ı Nefis*'te yer almamaktadır. *Nazm-ı Nefis*'teki İslam ve iman konuları da dâhil yedi başlık (sehiv secdesini gerektiren durumlar, namaz kılınışı açısından kadınların erkeklerden farklılık gösterdikleri durumlar, namazın faziletleri, hem namaz hem abdesti bozan durumlar, teyemmüm) ise *Manzûm Tercüme*'de bulunmamaktadır. Dolayısıyla başlık olarak eserler 19 başlıkta birleşirken 8 başlıkla büyük oranda birbirinden ayrılmaktadırlar. Eserler arasındaki söyleyiş ve muhteva farkının görülmesi açısından aynı konuların işlendiği başlıklarda yer alan şu örnekler verilebilir:

<i>Nazm-ı Nefis</i>	<i>Manzûm Tercüme</i>
Bâbu Mekrûhâti's-Şalât Bil yigirmi altı mekrûhâti var bi'l-ihtilâf Kim namâziñ hıfz edüp yek °amil ol terk eyle lâf	Bâbu Mekrûhâti's-Şalât Ondurur mekrûh idenler bellü bilgil tâ°ati El ile oynamağ gerinmek esnemek çati
İftitâhda destîñ üzñinden geçirmek evvelâ Hem dañı taqlîb-i vech etmek-durur nañve's-semâ ⁵²	Şaf arasında tırcak şık tura ayrılmaya Secdesi yirinde bir nesne eliyle irmeye ⁵³

Başlık ve ana muhteva farklılığının dışında aynı konunun ele alındığı başlıkların altında -bazen farzlar da dâhil olmak üzere- namazın, abdestin ve guslün vacipleri, sünnetleri, müstehapları, edepleri, mekruhları, müfsitleri vb. konularına yönelik sayılan madde sayılarında da bariz farklar mevcuttur. Nitekim *Manzûm Tercüme*'de namazın farzları/erkânı başlığında ilgili farzların 6 olduğu belirtilirken *Nazm-ı Nefis*'te bu sayı 8'dir. *Manzûm Tercüme*'de namazın vaciplerinin 7, sünnetlerinin 14, müstehaplarının 25, mekruhlarının 10, müfsitlerinin 14 madde olduğu ifade edilmiş iken *Nazm-ı Nefis*'te ilgili başlıklarda sırasıyla 14, 21, 34, 26 ve 23 maddeye yer verilmiştir. *Manzûm Tercüme*'de abdestin sünnetleri 14, nafiileri 4, menhiyyâtı 5 madde iken *Nazm-ı Nefis*'te ilgili başlıklar altında 10, 6 ve 6 madde sayılmıştır. Bunun yanı sıra iki eserde de herhangi bir başlıkta aynı sayıda maddeye yer verildiğinde de sayılan bazı maddelerin farklı olduğuna da rastlanabilmektedir. Aşağıdaki tablo, iki eser arasındaki benzerlik ve farklılıklara yönelik fikir edinmeyi kolaylaştırabilir:

⁵² Hilmi Efendi, *Nazm-ı Nefis*, 6b.

⁵³ Çelik, "Molla Fenârî'ye Atfedilen Şurûtu's-Salât Adlı Eserin Manzum Tercümesi", 47.

Tablo 1. Nazm-ı Nefs ve Manzûm Tercüme Karşılaştırması

<i>Nazm-ı Nefs (126 beyit)</i>	<i>Manzûm Tercüme (78 beyit)</i>
Bâbu Şurûti's-Şalât (9 madde)	Bâbu Şurûti's-Şalât (8 madde)
Bâbu Erkâni's-Şalât (8 madde)	Bâbu Ferâ'izi's-Şalât (6 madde)
Bâbu Vâcibâti's-Şalât (14 madde)	Bâbu Vâcibâti's-Şalât (7 madde)
Bâbu Mücibâti Secde-i Sehv (5 madde)	---
Bâbu Süneni's-Şalât (21 madde)	Bâbu Süneni's-Şalât (14 madde)
Bâbu Muḥâlifâti'n-Nisâ li'r-Ricâl (10 madde)	---
Bâbu Müsteḥabbâti's-Şalât (34 madde)	Bâbu Müsteḥabbâti's-Şalât (25 madde)
Bâbu Fezâ'ili's-Şalât (5 madde)	---
Bâbu Mekrûhâti's-Şalât (26 madde)	Bâbu Mekrûhâti's-Şalât (10 madde)
Bâbu Müfsidâti's-Şalât (23 madde)	Bâbu Müfsidâti's-Şalât (14 madde)
Bâbu Müfsidâti's-Şalâti ve'l-Vuzû ³ (5 madde)	---
Bâbu Ferâ'izi'l-Vuzû ³ (4 madde)	Bâbu Ferâ'izi'l-Vuzû ³ (4 madde)
Bâbu Süneni'l-Vuzû ³ (10 madde)	Bâbu Süneni'l-Vuzû ³ (14 madde)
Bâbu Müsteḥabbâti'l-Vuzû ³ (6 madde)	Bâbu Müsteḥabbâti'l-Vuzû ³ (6 madde)
Bâbu Âdâbi'l-Vuzû ³ (6 madde)	Bâbu Âdâbi'l-Vuzû ³ (6 madde)
Bâbu Nevâfili'l-Vuzû ³ (6 madde)	Faşlun fi Nevâfili'l-Vuzû ³ (4 madde)
Bâbu Mekrûhâti'l-Vuzû ³ (6 madde)	Faşlun fi Kerâhiyyeti'l-Vuzû ³ (6 madde)
Bâbu Menhiyyâti'l-Vuzû ³ (6 madde)	Bâbu Menhiyyâti'l-Vuzû ³ (5 madde)
Bâbu Müfsidâti'l-Vuzû ³ (7 madde)	Bâbu Nevâkızı'l-Vuzû ³ (7 madde)
Bâbu't-Teyemmüm (2 madde)	---
Bâbu Ferâ'izi'l-Ġusl (3 madde)	Bâbu Ferâ'izi'l-Ġusl (3 madde)
Bâbu Süneni'l-Ġusl (6 madde)	Bâbu Süneni'l-Ġusl (6 madde)
Bâbu'l-Me'âni'l-Mücibeti li'l-Ġusl (2 madde)	Bâbu'l-Me'âni'l-Mücibeti li'l-Ġusl (2 madde)
Bâbu'l-Ġusli'l-Mesnün (4 madde)	Bâbu Süneni'l-Mesnün (4 madde)
---	Bâbu Sücûdi't-Tilâvet (14 madde)

Bābu Şurūṭı'l-İslām (2 madde)	---
Bābu Şurūṭı'l-İslāmi bi-Ma'ne'l-°Alāmeti (5 madde)	---
Bābu Şifati'l-İmān (6 madde)	---

Yukarıdaki izahattan sonra -gerek temelde müellifinin doğrudan ya da dolaylı ifadesi olmadığı gerekse de karşılaştırmalar sonucu aşırı derecede farklılıklar bulunduğu için- özgün metin niteliği taşıdığı kanaatimiz ağır basmaya devam etmektedir. Bunun yanı sıra iki eser arasındaki söyleyiş benzerliğinin ise *Nazm-ı Nefs*'in diliçi çeviri, yeniden yazım niteliğinde değerlendirilmesine kapı araladığı söylenebilir. Fakat şu da var ki kütüphane taramaları sonucu *Manzûm Tercüme*'nin çok fazla nüshasına⁵⁴ ulaşılmıştır.⁵⁵ Bu ise tercümenin toplumda çok fazla rağbet görmüş, okunmuş, okutulmuş popüler bir metin olabileceğini akla getirmektedir. Dolayısıyla namaza dair özellikle manzum eser kaleme almak isteyen bir nâzımın, belki kurucu metin niteliği de taşıdığı söylenebilecek bu *Manzûm Tercüme*'den belirli oranlarda istifade etmiş, ödünçleme yapmış ve alıntılarda bulunmuş olabileceği muhtemeldir. Nitekim *Manzûm Tercüme*'den istifade, ödünçleme, alıntılama vb. durumlarının diğer örneği, Selim mahlaslı müellife atfedilen *Mukaddimetü li's-Salât* adlı eserde⁵⁶ de görülebilmektedir. *Nazm-ı Nefs*'i yazarken Hilmî Efendi'nin de bu türden bir istifade bulunmuş olabileceği değerlendirmesi de yapılabilir.

Belli kaideleri, kuralları, hükümleri ya da duygu ve düşünceleri ihtiva eden dinî eser teliflerinde dil ve anlatım yönünden bir geleneğin oluştuğu da söylenebilir. Bu bağlamda kurucu ya da zemin sıfatlarıyla anılan eserlerle bu eserlerden sonra yazılan metinler arasında söyleyiş benzerliklerinin bulunabileceğini ihtimali de üzerinde durulması gereken önemli bir husus olarak düşünülebilir. Ayrıca Süleyman Çelebi'nin (ö. 825/1422) *Vesiletü'n-Necât* örneğinde fazlasıyla görüldüğü üzere Türk Edebiyatında müellifler bazı popüler, kurucu, otoriter olarak adlandırılan metinlere (mesela alıntılama ve ödünçlemelerde bulunup) söyleyiş veya muhteva açısından benzer şekilde kalem oynatarak ilgili türdeki geleneğe eklenmek suretiyle -yeniden yazım olarak nitelendirilmeyen- kendi teliflerinin kabul ve rağbet görme olasılığının artmasını da umabilmektedir.

2.1. Eserin Şekil Hususiyetleri

Hilmî Efendi, İslam'ın şartlarından namaz hakkında 126 beyitten müteşekkil *Nazm-ı Nefs* adlı eserini; mesnevî nazım şekliyle aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla nazmetmiştir. Halk edebiyatı terimleriyle ifade edilirse yarım, tam ve zengin; divan edebiyatı terimleriyle de mücerred, mürdef ve müesses kafiye gibi kafiye çeşitlerini kullanmıştır. Kafiyenin yanı sıra ek, ek grubu ya da kelime ile kurulan redife de yer vermiştir. Fakat kafiye örgüsünde bazen, (özellikle eklerdeki) redife dâhil olması gereken sesi/harekeyi/harfı ya da beytin ilk mısraının sonunda kafiyeeye esas kapalı-uzun hece ile biten ses/harf (revi) varken

⁵⁴ Çoğaltılabilecek olmakla birlikte kütüphanelerde ulaşılan bazı nüshalar için bk. *Şurâtü's-Salât Manzumesi* (Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, 42 Kon 3577/9); Futuhi, *Manzumâtü Şurâtü's-Salât* (Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, 42 Kon 2785/15); *Şurâtü's-Salât Manzumesi* (Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi, 07 El 56/2, *Terceme-i Şuratu's-Salât* (Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi, 15 Hk 161/10; *Şurât-ı Salât-ı Manzûm* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Mihri Sultan, 439/5). Eserin diğer bazı nüshaları için bk. Çelik, "Molla Fenârî'ye Atfedilen Şurâtü's-Salât Adlı Eserin Manzum Tercümesi", 30-31.

⁵⁵ İlgili manzum tercümenin biri diğerinden eksik ya da fazla hacme sahip çokça nüshasının tespit edilmesi ve nüshalar arasında yer yer ciddi farkların olması benzerlik konusu noktasında dikkate alınabilecek bir husus olarak görülebilir.

⁵⁶ Eserin metninin de yer aldığı bir çalışma için ayrıca bk. Yusuf Yıldırım, "Selim Mahlaslı Bir Şaire Ait Mukaddimetü li's-Salât İsimli Mesnevî", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2015), 99-138.

ikinci mısradaki açık-kısa hece ile biten Türkçe lafızdaki ünlüyü gösteren sesi/yakın sesi kullanması (ma'mûl), bir beyitte aynı kafiye'nin tekrarlanması (îtâ) şeklinde farklı uygulamalara gittiği noktalar da bulunmaktadır. Talimin öne çıktığı dinî-didaktik edebî eserlerde sıkça karşılaşılan zihaf veya Arapça, Farsça kelimelerde yapılmaması gereken imaleler gibi vezne hâlel getirebilecek hususlara Hilmî Efendi'nin eserinde de rastlanmaktadır:

*Taht-ı sûtire ellerin bağlar racüller şâniyâ
Lîk fevk-i sûtire ya'ni şadrına bağlar nisâ*⁵⁷

*Âline aşhâbına olsun nice yüz biñ selâm
Cümleten hep mü'minîne tâ ilâ yevmi'l-kiyâm*⁵⁸

*Dizler elden el alından alın enfden ey dede
Yere evvel ko hizâ-i menkibe yed secdede*⁵⁹

*Fâtihaya eylemek taqdim şey-i Kur'ândan
Ref' u neks etmek-durur ra'suñ rükû'da arşadan*⁶⁰

*Çün tamâm ola namâziñ cânibeyne vér selâm
Sür eliñ yüzine deryüp Rabbenâ ente's-selâm*⁶¹

*Vâcibâtı oldı on dört dinle bir bir ét sükût
Fâtihâ vü zamm-ı süre evvelinde hem künût*⁶²

*Penç-nevbet erlere sünnet ikâmetle ezân
Şâminâ nisvâna yok hâcet ikâmetle ezân*⁶³

Taliplerinin okuması, anlaması, ezberlemesi, içinde geçenler ile amel etmesi amacını güttüğüne dikkat çeken Hilmî Efendi, bu maksada uygun denilebilecek şekilde tasannuyu içermeyen fakat nazmın teknik hususlarından fazla taviz vermeyerek görece açık dilin ve didaktik üslubun ön plana çıktığı bir tarzla eserini kaleme almıştır. O, Türkçe yazdığını ifade etmekle beraber dinî konuları ihtiva eden bir metin niteliği taşıması itibarıyla eserinde din dili Arapça'dan çok fazla kelime kullanmıştır. Ayrıca Farsça lafızlara da yer vermiştir. Arapça yahut Farsça lafızların bazıları artık Türkçeye mal olmuş iken -"Rabbenâ ente's-selâm" gibi namazda söylenen duayı dışarda bırakırsak- "lâ-yu'add, yevmi'l-kiyâm, 'alâ kavli'l-eşah, ka'deteyn, 'inde'l-cülüs, hizâ-i şahme-i üzñ, fi't-teşehhüd vb." Arapça ibareler için okuyucu bir bilene ya da sözlüğe ihtiyaç duyabilir. Dolayısıyla Hilmî Efendi her ne kadar anlaşılacak bir metin kaleme alsada muhatapın örneğin özellikle abdestin yerine gelebilmesine temel teşkil eden uzuvların Arapça karşılıklarını, namazın şartlarına dair ıstılahı bilmesi yani bu iki dinî unsura yönelik vukufiyetinin, bilgi-birikiminin olması gerekmektedir. Çünkü müellif bu unsurlara metninde bazen Türkçe bazen de Arapça karşılıklarıyla yer vermiştir. Diğer bir deyişle müellifin, döneminin okuyucusunun bildiğini farz ederek bu gibi lafızlara ve ibarelere yer verdiği de söylenebilir.

Hilmî Efendi, farzları, sünnetleri, mekruhları vb. ihtiva eden eserinde mesnevî nazım şeklinin verdiği imkanlar ölçüsünde talimi esas alarak; ey muşallî/enîs/aḥî/şüfî, dilâ, hıfz it/eyle, belle, zabt idüp, eyle ḥazer, 'âmil ol, itme işrâf, ger olmak istersen, kıla, terk itse, it

⁵⁷ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Neffis*, 4a.

⁵⁸ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Neffis*, 1b.

⁵⁹ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Neffis*, 5b.

⁶⁰ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Neffis*, 7a.

⁶¹ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Neffis*, 6a.

⁶² Hilmî Efendi, *Nazm-ı Neffis*, 2b.

⁶³ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Neffis*, 4b.

sükût, bil, ... olursa ... olur, görmeyem dirseñ, ana elzem, vb. gibi dikkat çeken, hitap dilinin de yer aldığı şekilde nasihat, tavsiye, emir edici ya da yasaklayıcı, şart-cevap cümlelerini içeren ve sohbet havasını yansıtan özellikteki üslubu da metin kurgusunda kullanmıştır.

2.2. Eserin Muhteva Hususiyetleri

Hilmî Efendi, *Nazm-ı Nefîs*'e Allah'ın ismini anarak (besmele), O'na sonsuz hamd ederek ve şükürde bulunarak (hamdele), Hz. Peygamber'e sâlat getirerek, onun âline, ashâbına ve müminlere selâmda bulunarak (salvele) başlamıştır. Sonrasında ise ihtiva ettiği konular çerçevesinde eserini manzum ve Türkçe yazma sebebinin ve neden ilgili başlıkla isimlendirdiğini dile getirmiştir. Bunun yanı sıra eserdeki bölümlere işaret etmiş, cennete girip cehennemden kurtulmak için önemine binaen ilgili konuların gayret ve dikkatle ezberlenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Nitekim müellif bu konuları bilmeyenlerin cahil sıfatı taşıyacağını, kıldığı namazların sevapsız olacağını, yaptığı amellerin karşılıksız kalacağını belirtmiştir. Müellif, mukaddimeyi okuyucudan kendisine dua ve yâd etmeleri talebinde bulunarak (1-9. beyitler) bitirmiştir:

*Kim bu mezkûrâtı bir bir bilmeye câhil-durur
Kıldığı bî-ecr u hem a^cmâli bî-hâşıl-durur*

*Devlet-i dâreyn ile Hâk şâd u hem âbâd êde
Kim ki bu nazmı görüp Hilmî fakîri yâd êde⁶⁴*

Hilmî Efendi, mukaddimeden sonra erkeklerin namazını esas alarak başlık başlık eserinde işlediği konulara geçmiş; yer yer tartışmalı konulara, en doğru kabul edilen görüşe ya da üzerinde ittifak olan hususlara temas etmiştir. Örneğin bâbların giriş beyitlerinde “alâ kavli'l-eşah” ifadeleriyle en doğru şekilde nitelediği görüşe (ki bununla Hanefî cumhurunun kastedildiği de söylenebilir) veya başlıkların son beytinde genellikle ilgili bâbın fihkî hükmüne de yer vermiştir.

Müellif, eserinin ana konularını başlık sistemiyle 24 bâbda ele aldığını, sonsöz mahiyetinde “Tetimme” adını taşıyan bir başlık daha eklediğini ifade etmiştir. Bu **24 ana bâb**: “Bâbu Şurûti's-Şalât, Bâbu Erkâni's-Şalât, Bâbu Vâcibâti's-Şalât, Bâbu Mücibâti Secde-i Sehv, Bâbu Süneni's-Şalât, Bâbu Muḥâlifâti'n-Nisâ li'r-Ricâl, Bâbu Müsteḥabbâti's-Şalât, Bâbu Fezâ'ili's-Şalât, Bâbu Mekrûhâti's-Şalât, Bâbu Müfsidâti's-Şalât, Bâbu Müfsidâti's-Şalâti ve'l-Vuzû², Bâbu Ferâ'izi'l-Vuzû², Bâbu Süneni'l-Vuzû², Bâbu Müsteḥabbâti'l-Vuzû², Bâbu Âdâbi'l-Vuzû², Bâbu Nevâfili'l-Vuzû², Bâbu Mekrûhâti'l-Vuzû², Bâbu Menhiyyâti'l-Vuzû², Bâbu Müfsidâti'l-Vuzû², Bâbu't-Teyemmüm, Bâbu Ferâ'izi'l-Ġusl, Bâbu Süneni'l-Ġusl, Bâbu'l-Me^câni'l-Mücibeti'l-Ġusl, Bâbu'l-Ġusli'l-Mesnûn” olmak üzere namaz, abdest ve gusül konularına dair başlıklardan müteşekkildir. “**Tetimme**” bölümünde ise: “Bâbu Şurûti'l-İslâm, Bâbu Şurûti'l-İslâmi bi-Ma^cne'l-^cAlâmeti, Bâbu Şifati'l-İmân” adlarını taşıyan, salâtnâmelerin muhtevasında görülebilen İslam ve imana yönelik başlıklar yer almaktadır. Hilmî Efendi, bu başlıklardan sonra iki beyitlik hâtîme ile de eserini noktalamıştır:

*Bil yigirmi dörde ebvâbı anuñ maḥşûredir
Bir tetimme ile hem bir ḥâtîme mezkûredir⁶⁵*

*Ḥamdülillâh buldı bu nazm-ı ḥâsen ḥüsn-i ḥitâm
Ḥaşre dek olsun Resûlün rûḥuna biñ biñ selâm⁶⁶*

Bâbu Şurûti's-Şalât (10-13. beyitler)

Âkil, bâliğ ve Müslüman olma vasıflarını taşımaya, dolayısıyla namazla mükellefiyete işaret eden *vücûba* dair unsurların dışında kişinin (musallî) bu ibadeti sağlıklı şekilde yerine

⁶⁴ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Nefîs*, 2a.

⁶⁵ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Nefîs*, 2a.

⁶⁶ Hilmî Efendi, *Nazm-ı Nefîs*, 12a.

getirebilmesi (edâ) için bazı şartlar vardır. Hilmî Efendi de eserine namazın ilgili şartlarını sayarak başlamıştır. Bu bağlamda müellif, **niyet dışında** avret mahallerini örtmek, abdest almak, su bulamayınca temiz toprakla teyemmüm yapmak, bedenini, namaz kılınacak elbiselerin ve mekânın temizliğine dikkat etmek, kibleye yönelmek ve beş vakit namazı kendileri için belirlenmiş vakit içinde kılmak şeklinde musallî için bu ibadete başlamadan önce (namazın dışındaki farzları) **sekiz şartın** daha olduğunu belirtmektedir. Görüldüğü üzere -suyun bulunmaması halinde gerçekleşeceği için- tek şartta ele alınması gereken abdest ve teyemmümü iki; bedenini, elbiselerin ve mekânın temizliğini ise üç ayrı şart olarak saymıştır. Toplamı dokuz olmakla birlikte bu yönüyle eserde namazın toplamda altı şartı barındırdığı söylenebilir ki fıkıh veya ilmihal kaynakları da konuyu genelde *altı şart* altında toplayarak ele almışlardır. Hilmî Efendi, başlığın son beytinde ise sehven ya da kasten ilgili şartlardan birinin terki halinde kılınan namazın fâsîd olacağı şeklindeki fikhî hükme de işaret etmiştir.

Bâbu Erkâni's-Şalât (14-16. beyitler)

Hilmî Efendi, başlık altında iftitâh tekbiri alması (tahrîme), Kur'ân okuması (kırâat), ayakta durması (kiyâm), ta'dîl-i erkâna dikkat etmesi, teşehhüd miktarı oturuştan (celse/teşehhüd) sonra namazdan kendi isteğiyle çıkması, rükû ve secde etmesi, son oturuşu (ka'de-i âhire) yapması maddelerinden oluşan musallînin namaz içinde yerine getirmesi gereken **sekiz farz/rükûn** saymıştır. Müellifin burada "ta'dîl-i erkân" ve "kendi isteğiyle namazdan çıkmak" gibi namazın rükûn olup olmadığı mezhepler arasında tartışmalı iki hususa da yer vermiştir.

Bâbu Vâcibâti's-Şalât (17-21. beyitler)

Bazı fıkıh eserlerinde farklı veya değişik sayıda maddelerle sıralansa da Hilmî Efendi *Nazm-ı Neffis'te*; Fâtiha,⁶⁷ zamm-ı sûre ve (vitirde) kunût duasını okumak, (üç ve dört rek'atlı namazlarda) ilk oturuş (ka'de-i ûlâ) ve ikinci oturuşta da et-Tahiyyâtü okumak (teşehhüd), ilgili rek'atlarda kıraati gizli ya da açıktan yapmaya riayet etmek, ta'dîl-i erkânı gözetmek, namazdan selam sözüyle (es-Selâmü ...) çıkmak, bayram namazlarında elleri kaldırmadan (iftitâh) ve indirmeden (ihtitâm) ziyade tekbirlerini getirmek, (farzlardaki) sıraya (tertîb) riayet etmek, (gerektiği yerlerde) sehiv ve tilâvet secdesi yapmak şeklinde namazın **on dört vacibi** olduğunu belirtmiştir. Bu vaciplerden birinin istemsiz terki durumunda sehiv secdesi yapılması; kasten terkinde ise kılınan o namazın eksikliğine ve iadesi gerektiğine de dikkat çekmiştir.

Bâbu Mücibâti Secde-i Sehiv (22-23. beyitler)

Namazın vacipleri konusunun devamı denilebilecek "Sehiv secdesini gerektiren haller" başlığında Hilmî Efendi; oturmak (celse) gerektiğinde dalgınlık sonucu kiyâm etmek ya da tam tersi kiyâm gerekirken oturmak (takdim-tehir ya da rükünleri, vacipleri geciktirmek), namazın rükünlerinden birini eksik ya da fazla yapmak, iki yönden (sağ ve sol) başka yöne selam vermektan oluşan **beş madde** saymıştır.

Bâbu Süneni's-Şalât (24-32. beyitler)

Namazın sünnetleri başlığı altında **yirmi bir madde** sıralanmıştır. Eserde: "Tekbir alırken elleri kaldırmak, sağ eli sol üzerine koymak, orta parmakları açıp elleri göbük altına bağlamak, eûzu besmele çekmek, (Fâtiha'dan sonra) âmîn demek (te'mîn), (rükûdan kıyama doğrulurken) *Semi'allâhu li-men hamideh* demek (tesmî' ve senâ/tahmîd), (dört rek'atlı) farzların son iki rek'atında Fâtiha okumak, Fâtiha'dan sonra zamm-ı sûre, üç kısa ya da bir uzun ayet okuyup rükûa gitmek, rükûda *Subhâne rabbiye'l-âlâ*; secdede *Subhâne rabbiye'l-azîm* demek, iftitâh tekbiri dışındaki tekbirleri getirmek, rükûdan kalkınca *Rabbenâ leke'l-hamd* demek, secdeye inip yedi uzvu yere koymak, ilk oturuşta et-Tahiyyâtü okumak, rükû ve

⁶⁷ Fâtiha'yı zamm-ı sûreden önce okumak gerekmektedir.

secdedeki tesbihleri üç, beş ya da yedi kez okumak, sağa ve sola selam vermek” müellifin yer verdiği sünnetlerdir. Hilmî Efendi başlığın sonunda ilgili sünnetleri kasten terk etmenin mekruh olduğu, sehven terkinde ise namazın iadesinin gerekmediği hükmüne de değinmiştir.

Bâbu Muḥâlifâti'n-Nisâ li'r-Ricâl (33-44. beyitler)

Şekil açısından erkeklerin ve kadınların namaz kılışları arasında bazı farklar bulunmaktadır. Hilmî Efendi eserinde, kadınların kılış açısından erkeklerden farklı oldukları **on** maddeyi de ele almıştır. Buna göre farklılıklardan ilki iftitâh tekbirindedir. Erkekler iftitâh tekbirinde ellerini kulak memesi hizasına, kadınlar iki omuzlarının hizasına kaldırarak tekbir alırlar. Yine erkekler ellerini göbük altında kadınlar ise göbük üstünde göğüs hizasına bağlarlar. Rükû ve secdede erkekler kollarının koltuklarını açarken kadınların açmayıp yumması sünnettir. Erkekler rükûda dizlerine avuç içlerini, kadınlar parmak uçlarını koyarlar. Secdede erkekler karınlarını uyluklardan uzak tutarken kadınlar çekmeyip ikisini birbirine yapıştırırlar. Erkekler secde araları ve celse esnasında sol ayaklarını sağa yayıp sağ ayaklarını dikerken kadınlar iki ayağı da sağa yatırır (teverrük). Rükûda erkekler ayaklarını (Hanefilere göre dört parmak) açarken kadınlar birleştirirler. Beş vakitte de erkeklere namazdan önce ezan okuyup kamet getirmek sünnet iken kadınlar için böyle bir durum söz konusu değildir. Erkekler namaz kıldırırken niyete dikkat ederek kadınlara imamlık yapabilirken kadınların erkek cemaatin de olduğu gruba imamlık yapması caiz değildir. Fakat bir kadın önde değil de (ilk safın) ortasında durmak kaydıyla (sadece kadınların bulunduğu) cemaate imamlık yapabilir. Müellif burada, kadın imamın kadın cemaate imamlığının kerâhetle sahih olduğuna da dikkat çekmiştir.

Bâbu Müsteḥabbâti's-Şalât (45-61. beyitler)

Hilmî Efendi, sünnetlerinin yanı sıra mendup hükmündeki namazın müstehaplarını da saymaktadır. Fıkhî eserlerde bu maddelere namazın “sünnetleri, sıfatları ve/veya adapları” başlıklarında değinildiği de görülmektedir. Müellif burada; “iftitâh tekbirlerinde elleri kulak memesi hizasına kadar kaldırmak, kıyâmda secde edilecek yere, rükûda huşu ile ayaklara, secdede burna, ka'dede ise önüne (dizlere) bakmak, Fâtiha'dan sonra üç ayet kadar okumak, kıyâmda elleri bağladıktan sonra (sağ elle) sol bilek tutulup parmakları aralıklı tutmak, rükûda sırt-boyun ile başı düz tutmak, tilâveti tertîl üzere yapmak, rükûnlere dikkat edip namazı ta'dîl-i erkâna riayetle eda etmek, (rükûda) dizleri *Semî'allâhu li-men hamideh* diyerek başı kaldırdıktan sonra (secdeye giderken) indirmek, yüzü (secdeye) karnı uyluklara yapıştırmayıp koymak, dizleri ellerden, elleri alından, alını burundan önce yere ve secdede elleri omuz hizasına paralel koymak, rükû ve secdede koltukları açmak, rükûdan kıyâma kalktıktan sonra vücudu düz (müstevî) tutmak, secdede yere önce alını sonra yüzü koymak, ayak parmaklarını kible yönüne döndürmek, secdede (baştan sonra) iki kolu yerden kaldırmak, iki secde arasındaki ka'delerde ta'dîl-i erkâna dikkat ederek acele etmeden (tuma'nîne) beden müstevî olduğunda tekrar secdeye gitmek, celsede elleri uylukların üstüne koymak ve parmakları düzlemek, imam dışındakilerin tekbirleri gizli (içinden) getirmesi, tekbir ile secdede önce alını sonra burnu yere koymak, secdeden başı kaldırdıktan sonra elleri kaldırmak, dizleri eller yerden kalktıktan sonra kaldırmak, celsede sol ayağı yayıp oturmak, celsede sağ ayak parmaklarını dikip kibleye çevirmek, sağ eli sağ uyluğa; sol eli sol uyluğa koymak, namaz tamamlanınca her iki yana selam vermek, (selamlardan sonra) *Rabbenâ ente's-selâmü ve minke's-selâm tebârekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikram* diyip elleri yüze sürmek” olmak üzere **otuz dört müstehabı** saymıştır. Hilmî Efendi, diğer başlıklardaki gibi “terkinde emre itaatsizlik, namazın noksanlığı ya da herhangi bir azarlanma durumunun oluşmadığı fakat amel edildiği takdirde sevap kazanılacağı” müstehap fiilin hükmüne de yer vermiştir.

Bâbu Fezâ'ili's-Şalât (62-64. beyitler)

Hilmi Efendi, başlıkta gerek münferit gerek cemaatle kılınsın ezberlenip amel edilmesi gerektiğini ifade ettiği "Fâtiha'dan sonra zamm-ı sûre ya da üç kısa ayet okumak, rükû ve secdedeki tesbihleri üçten fazla yapmak, celsede et-Tahiyyâtü okumak ve son oturuşta Hz. Peygamber'e salat getirmek (Salli-Bârik dualarını okumak)" şeklinde **beş** fazilete de ayrı olarak değinmiştir.

Bâbu Mekrûhâti's-Şalât (65-76. beyitler)

Nazm-ı Neffis'te geçtiğine göre namazda yapılması hoş görülmeyen, ibadetin huşu içinde yapılmasına aykırı, içlerinde ihtilaflı olanlar da dâhil **yirmi altı** madde bulunmaktadır: "İftitâh tekbiri alınırken elleri kulaklardan yukarıya kaldırmak, yüzü yukarı döndürmek, tilâveti Mushaf'a bakarak yapmak,⁶⁸ rükünleri peş peşe yapmamak (istirâhat), rükû ve secdeden kalkışlarda aceleyle beden düzlüğüne (istivâ) dikkat etmemek, (erkekler için) secdede kolları yere yaymak, huşuya hâle getirecek şekilde (bilerek) parmakları çıtlatmak, rükû dışında parmakları açmak, Fâtiha dışında okunan herhangi bir sûreye yahut ayete başlarken besmele çekmek, kırâati çok hızlı yapmak, Fâtiha'dan önce Kur'ân'dan herhangi bir şey okumak, rükûda başı iyice kaldırmak, yukarı dikmek veya eğmek, sağ ve sol dışındaki yönlere selam vermek, secdede uylukları karna yapıştırmak, safları sıklaştırmamak, giysi vb. şeyler ile oynamak, gerinmek, esnemek, okunan ayetleri saymak, özürsüz bağdaş kurmak, gözleri yummak, safın dışında durmak, sebepsiz olarak taş gibi şeyleri secde mahallinden dışarı atmak, elbise veya beden herhangi bir yeri ile oynamak, başı çevirmek" eserde namazın mekruhluları olarak sayılan davranışlardır. Hilmî Efendi bu bâbda da saydığı bu fiilleri namaz kılarken işleyenlerin sevabının noksan ve namazının da eksik olacağı şeklinde mekruhun fikhî hükmüne de işaret etmiştir.

Bâbu Müfsidâti's-Şalât (77-84. beyitler)

Namaz kılarken yapılması gereken şart ve rükün türünden farz, vacip, sünnet, müstehap ya da ibadete hâle getirmese de hoş görülmeyen mekruh gibi konulardan sonra Hilmî Efendi, namaz kılarken bu ibadeti bozan davranışlara (müfsidât) dair ayrı bir başlık açmıştır. O, eserinde: "aksırana *Yerhamukallâh* denmesi, bir şey yiyilip-içilmesi, selam verilmesi ya da verilen selamın alınması, uyulan imam dışında namaz kılan birinin hatasının-dalgınlığının düzeltilmesi (feth), cevap vermek maksadıyla ya da bir habere şaşırma sonucu *Subhânallâh, Elhamdülillâh, Lâ ilâhe illallâh* vb. denmesi, dünya kelamı konuşulması, sâhib-i tertîbin kazaya kalan namazını hatırlaması, avret mahallinin açılması, amel-i kesîrde (namazda olmadığı izlenimi verecek derecede davranışta) bulunulması, (huşuya dair olmaksızın) ağlanması, mecburi özür yokken sesli öksürülmesi (tenahnuh), secdenin eksik ya da fazla yapılması, namaz kılınan yerde dirhem miktarından fazla necis bulunması, başkasının avret mahallinin görülmesi, eşe şehvetle dokunulması, göğsün kiblede çevrilmesi, ağrıdan, acıdan dolayı ah, üf vb. denmesi-inlenmesi, eğer imama uyulmuşsa imamın namazının bozulduğuna dair herhangi bir hususun bizzat müşahade edilmesi" olmak üzere namazı bozan **yirmi üç** madde sıralamıştır. Bunun yanı sıra müellif, ilgili maddelerden herhangi birinin işlenmesi durumunda kişinin o namazı tekrar kılması (iâde) gerektiğine de işaret etmiştir.

Bâbu Müfsidâti's-Şalâti ve'l-Vuzû³ (85-88. beyitler)

Yukarıdaki bâbda namaz kılma esnasında sadece namazı bozan hususlara değinen Hilmî Efendi, bu başlıkta ise aynı anda hem namazı hem de abdesti bozan durumları ele almıştır. Eserde geçtiğine göre: "kahkaha atmak, yana yatarak uyumak, hangi sebeple olursa olsun aklî melekeleri (geçici ya da sürekli) kaybetmek, namazda abdesti bozacak bir durumu

⁶⁸ Örneğin bu madde İmâm-ı Ebû Hanîfe'ye göre namazı bozan davranışlardır. Fakat İmâmeyn'e (Ebû Yusûf ve Muhammed) göre bu maddenin hükmü mekruttur.

gerçekleştirmek ve -nedenine bakılmaksızın- ihtilâm olmak” şeklindeki **beş** madde kişinin namazını da abdestini de bozmaktadır.

Bâbu Ferâ’izi’l-Vuzû’ (89-90. beyitler)

Müellif, namaz bahsinden sonra namazın ön kabul şartı abdeste dair bâblara geçmiştir. İlk sırada da: “yüzü yıkamak, elleri dirseklerle beraber yıkamak, başın dörtte birini mesh etmek, ayakları topuklarla beraber yıkamak” maddelerinden oluşan abdestin **dört** farzını nazım diliyle ifade etmiştir. İster az, ister fazla bu maddelerden birinin terkinde abdestin kabul olmayacağını da dile getirmiştir.

Bâbu Süneni’l-Vuzû’ (91-94. beyitler)

Hilmî Efendi, abdestin sünnetlerini ele aldığı bu başlıkta: “abdeste besmele çekerek başlanması, ellerin (bileklere) kadar yıkanması, (ağzın-dışlerin) misvak ile temizlenmesi, ağza ve buruna (üç kere) su verilmesi, kulakların mesh edilmesi, uzuvların üçer kez yıkanması, sakalların parmakla iyice hilâllenmesi (içine su girilmesinin sağlanması), varsa su, suyun bulunmadığı durumlarda ise toprak, kesek ya da taş ile istincâ yapılması” olmak üzere **on** maddeye yer vermiştir.

Bâbu Müsteħabbâti’l-Vuzû’ (95-97. beyitler)

Eserden geçtiği üzere abdestin **altı** da müstehabı bulunmaktadır. Bunlar; (ara vermeden) uzuvların biri kurumadan diğerini yıkamak, abdest almaya niyet etmek, uzuvları yıkamaya sağdan başlamak, uzuvların yıkanma sırasını gözetmek, başın tamamını mesh etmek (kaplama mesh), abdeste besmele ve hamdele ile başlamaktır.

Bâbu Âdâbi’l-Vuzû’ (98-101. beyitler)

Müellif, abdestin edeplerinin de **altı** tane olduğunu belirtmektedir. Buna göre: “- Abdest dualarının okunması hariç- kelam etmemek, ağza ve yüze suyu sağ elle vermek, sümkürmeyi sol elle yapıp bunu huy haline getirmek, istincâdan sonra tuvaletten çıkmadan setr-i avret eylemek, abdest alırken kibleye yönelmek, tuvalette önü ve arkayı güneşe ya da aya döndürmemek,” Hilmî Efendi’nin abdestin müstehapları olarak saydığı maddelerdir.

Bâbu Nevâfili’l-Vuzû’ (102-103. beyitler)

Abdestin nafileleri de: “boynu/enseyi mesh etmek, abdest dualarını gizliden okumak, istincâdan sonra cinsel organa, abdest aldıktan sonra ise giyilen iç çamaşıra su serpmek, tahâretten sonra eli duvara sürmek ve yıkamak” şeklindeki **altı** maddeden oluşmaktadır.

Bâbu Mekrühâti’l-Vuzû’ (104-105. beyitler)

Abdest alırken kerih görülen bazı hususlar vardır. Hilmî Efendi abdestin mekruhları başlığında: “suyu yüze şiddetli vurmak, abdestin bozulduğu yerde konuşmak, tenasül uzvuna bakmak, küçük veya büyük abdest üstüne tükürmek, ağza ve buruna suyu sol elle vermek, suya sümkürmek” olmak üzere **altı** madde saymıştır.

Bâbu Menhiyyâti’l-Vuzû’ (106-108. beyitler)

Müstehapları, adabı, nafileleri ve mekruhları gibi abdest alırken yasaklanan davranışlar da **altı** tanedir. Hilmî Efendi bunların: “akarsu olsa dahi suyu israf etmek, yıkanması farz uzuvları üç kereden fazla ya da eksik yıkamak, küçük veya büyük abdesti suya yapmak, çıplak ayağa mesh etmek, sol elde herhangi bir özür yokken istincâyı sağ elle yapmak, abdest alırken avret mahallini açmak” olduğu söylemektedir.

Bâbu Müfsidâti’l-Vuzû’ (109-111. beyitler)

Abdesti bozan davranışlar ise **yedi** tanedir. Esere göre bunlar: ön veya arka boşaltım yollarından az ya da çok bir şeyin çıkması, dirseğini destek yapmış, bir şeye dayanmış halde uyuyup (destek ortadan kalkınca) yaslanmış halde uyanmak, namazda kendinden geçmek (baygınlık), namazda sesli gülmek, ağız dolusu kusmak, dinden çıkmak ve delirmektir.

Bâbu't-Teyemmüm (112. beyit)

Hilmî Efendi, su bulunmadığı durumlarda abdest yerine geçecek teyemmüm bahsine de tek başlıkla yer vermiştir. O, burada teyemmümün farzlarını: “abdest almaya niyet etmek ve (toprak silkelenip önce yüz daha sonra eller dirseklerle beraber iki mesh) iki darb” şeklinde bir beyitle kısaca açıklamıştır.

Bâbu Ferâ'izi'l-Ğusl (113. beyit)

Müellif: “ağza ve buruna bir kez su verilmesi (mazmaza ve istinşâk), tüm bedenın baştan aşağı dikkatle yıkanması” olmak üzere guslün üç farzına da tek beyitle yer vermiştir.

Bâbu Süneni'l-Ğusl (114-115. beyitler)

Guslün sünnetleri ise altı maddede işlenmiştir. Bunlar: “önce bedeni sonra ayakları yıkamak, elleri, tenasül ve tüm uzuvları üç kere yıkamak, bedende necâset varsa önce onu temizlemek, gusülden önce namaz abdesti almaktır”.

Bâbu'l-Me'âni'l-Mücibeti li'l-Ğusl (116-117. beyitler)

Guslün farzları ve sünnetlerinden sonra müellif, herhangi madde sayısı belirtmeksizin guslü gerektiren durumlara da başlık açmıştır. Buna göre müellif: “uyku ya da uyanıklık halinde şehvet sonucu meni çıkması, uykudan sonra bedende veya iç çamaşırdaki meninin bulunması (ihtilâm)” durumlarında ittifaken gusül alınması gerektiğini belirtmiştir.

Bâbu'l-Ğusli'l-Mesnün (118. beyit)

Farz olan durumlar dışında: “Arafat'ta vakfeye dururken, (hac ve umre dolayısıyla) ihrâma girerken, cuma ve iki bayram günü” gusül alınması sünnettir.

Tetimme li-Hâzihi'l-Manzûme (119. beyit)

Hilmî Efendi, bu başlıkta birkaç beyitle kulak kesilmesi gereken “farz-ı ayn” hükmündeki bazı konuları, tetimme (sonsöz) mahiyetinde ele alacağını ifadeyle eserinin sona ermek üzere olduğunu muhatabına bildirmektedir.

Bâbu Şurûti'l-İslâm (120. beyit)

Tetimme üst başlığı altında öncelikle İslam dinine girebilmenin fer'î ve aslî ön şartlarına değinen müellif bunları: “öncelikle akıl-bâliğ olunması daha sonra İslam'ın kabul edilmesi” şeklinde sıralamıştır.

Bâbu Şurûti'l-İslâmi bi-Ma'ne'l-'Alâmeti (121-122. beyitler)

İslamiyete girilmesinin ardından Hilmî Efendi, bu dinde sabit kalabilmenin şartlarına, Müslümanlığın alametlerine yer vermiştir. Buna göre kendini kurtarmak isteyen bir Müslümana: “beş vakit namaz kılması, oruç tutması, kelime-i şehâdet getirmesi, maddi gücü olanın hacca gitmesi ve zekat vermesi farzdır.”

Bâbu Şifati'l-İmân (123-124. beyitler)

Hilmî Efendi, İslam'ın yanı sıra imanın şartlarını da ele almıştır. Fakat o, bu şartlarda altı değil yedi madde saymıştır. İlgili şartlar sırasıyla: “dil ile ikrar-kalp ile tasdik, Allah'a, kitaplara, meleklerle, peygamberlere, öldükten sonra dirilmeye-ahirete ve kadere iman etmektir.”

Yazar, 125 ve 126. beyitlerde eserinin -güzel şekilde- tamamlaması üzerine Allah'a hamd etmiş, Hz. Peygamber'e, onun âline ve ashâbına selam getirmiş, söylediği tarih beytiyle de eserini sonlandırmıştır.

2.3. Telif Salâtnâmelerine Genel Bir Bakış Ya da Nazm-ı Nefis'in Tür İçindeki Yeri

Türk İslam edebiyatı türleri arasındaki farklılığı taşıyan salâtnâmelerin manzum ve mensur olarak kaleme alınan örnekleri bulunmaktadır. Mensur olanlar bir yana, *Nazm-ı Nefis* gibi manzum kaleme alınan salâtnâmelerin Ubeydullah Han'ın (ö. 946/1539) *Manzûmetü fi*

Hakki Mesâ'ili'l-Vuzû' ve's-Salât (156 beyit+1 rubai),⁶⁹ Selîm (ö. ?) mahlaslı şairin *Mukaddimetü li's-Salât* (160 beyit),⁷⁰ Halîli-i Mar'aşî'nin (ö. 998/1589-90?) *Ravzatü'l-Îmân* (1121 beyit),⁷¹ Mücellî'nin *Şurûtu's-Salât* (95 beyit),⁷² Şeyh Mevlevî Yahya Aysî'nin (ö. 1061/1650-51?) *Manzûme-i Salât* (103 beyit),⁷³ Hacı Sinan Efendi'nin (ö. ?) *Şûrût-ı Salât'ı* (258 beyit),⁷⁴ müellifi meçhul *Süleymânâme* (928 beyit),⁷⁵ müellifi meçhul *Şurût-ı Salât-ı Manzûm* (86 beyit)⁷⁶ ve müellifi meçhul *Şurût-ı Salât* (50 beyit)⁷⁷ adlı eserlerden müteşekkil olduğu görülmektedir.⁷⁸ Bu eserlerden *Ravzatü'l-Îmân* ve *Süleymânâme*, namazla ilgili meseleleri tafsilatlı işlemeleri ve diğer salâtnâmelere oranla daha hacimli olmaları bakımından ayrı bir noktadadırlar. Ubeydullah Han'ın *Manzûmetü fî Hakki Mesâ'ili'l-Vuzû' ve's-Salât'ı* ise Anadolu sahası dışında yazılmıştır. Dolayısıyla çalışmada sınırlandırmaya gidilerek Hilmî Efendi'nin telifi ile aynı edebî tür içindeki, Batı Türkçesiyle (Anadolu Sahası) kaleme alınan, muadili denebilecek diğer altı eser, şekil ve muhtevaları açısından ele alınacak, bu yedi eser ortaklıkları, benzerlikleri ve farklılıkları yönünden genel hatlarıyla değerlendirilerek mukayese edilecektir. Bundan sonra ise *Nazm-ı Nefîs*'in salâtnâmeler içindeki konumu belirlenmeye çalışılacaktır.

Sadece namazın öncülleri ve şartlarına dair malumat veren salâtnâme türü telifler aruzla söylenmiş, Mücellî'nin eseri (gazel, kaside, nazm ve kıta) ve müellifi meçhul *Şurût-ı Salât-ı Manzûm* (gazel ve kıta) hariç diğer beş eser mesnevi nazım şekli kullanılarak kaleme alınmıştır. Genel itibarıyla ezberlenmesi maksadıyla ve benzer üsluplarla yazılan bu teliflerden beyit sayısı açısından ilk sırada Hacı Sinan'ın eseri yer almaktadır. Fakat hacminin büyük olması, kamil manada o eserin diğer salâtnâmelere nazaran namazla ilgili çok fazla hususu içerdiği anlamına da gelmemektedir. Örneğin Hacı Sinan'ın 258 beyitlik eserinin ana bâblar dışındaki mukaddimenin-sebebi telifinin (29 beyit), genel itibarıyla namazın öneminden bahsettiği "fi't-Tergîb ve't-Terhîb" (5 beyit) ve hatime bölümlerinin (30 beyit) toplam 64 beyitten müteşekkil olduğu ve eserin beyit sayısına oranla fazla bir yekün tuttuğu dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra bazı salâtnâmeler, başlıklarından sonra doğrudan konuya giriş yaparken yine Hacı Sinan'ın didaktik üslubu kullanıldığı telifinde görüldüğü gibi ana konuların işlendiği bölümlerde de mısra ya da beyit veya beyitler ölçeğinde nasihat veren, bazı tali hususlara dikkat çeken vb. pasajlara rastlanabilmektedir. Dolayısıyla -daha ayrıntılı araştırma yapılarak- edebî tür teorisi açısından salâtnâmelerin mukayesesinde beyit sayılarından ziyade öncelikle müelliflerin eserlerinde namazla ilgili konulara hacim itibarıyla ne kadar ağırlık verdiklerinin tespitinin daha sağlıklı sonuçlara ulaştıracağı kanaatindeyiz.

⁶⁹ Talip Yıldırım, "Ubeydullah Han: Risâle-yi Fi-Hakk-ı Mesâil-i Vuzû", *TÜBAR XIV* (2003), 127-164.

⁷⁰ Yıldırım, "Selîm Mahlaslı Bir Şaire Ait Mukaddimetü li's-Salât İsimli Mesnevî", 99-138.

⁷¹ Halîli-i Mar'aşî, *Ravzatü'l-Îmân (Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, haz. Lütfi Alıcı-Gülcan Tandır Alıcı (Kahramanmaraş: Ukde Yayınları, 2012).

⁷² İdris Söylemez, "Mücellî'nin Manzûm Şurûtu's-Salâtı", *Artuklu Akademi* 6/1 (Haziran 2019), 115-143.

⁷³ Zahir Süslü, "Mevlevî Şeyh Yahya Aysî ve Manzûme-i Salât'ı", *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/2 (2019), 134-145.

⁷⁴ Hacı Sinan Efendi, *Şûrût-ı Salât* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 34 Nk 59/4), 40b-47b; Hacı Sinan Efendi, *Şûrût-ı Salât* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi 128), 1b-9b.

⁷⁵ *Süleymânâme (Manzûm Fıkh Risalesi)* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Reşid Efendi, 2575), 1a-38a; Emrah Bilgin, *18. Asırda Telif Edilmiş Manzûm Bir İlmihâl Kitabı: Süleymân-nâme (Hanefî ve Şafiî Fıkhı Bağlamında Namaz)* (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2022).

⁷⁶ *Şurût-ı Salât-ı Manzûm* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Kemankeş, 17/6), 34b-38a.

⁷⁷ *Şurût-ı Salât* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler, Muallim M. Cevdet Yazmaları, MC_Yz_K_0564/7), 45-46.

⁷⁸ Yılmaz, "Şurût-ı Salâtlar İlmihal midir? Edebî Türlerin Tanımı, Tespiti, İsimlendirilmesi Meseleleri Bağlamında Şurût-ı Salâtlar Ya da Salâtnâmeler", 415-416.

Salâtnâme türü eserlerin hepsinde; namazla ilgili hangi konunun işlendiğine işaret eden başlıklandırma sistemi uygulanmıştır.⁷⁹ Bu başlıklarda benzer, farklı veya aynı anlama gelebilecek cinsten ifadeler kullanılmıştır. Söz gelimi Hilmî Efendi'nin eserinde ve müellifi meçhul *Şurût-ı Salât-ı Manzûm*'da namazın içindeki farzlar olarak bilinen esaslar "Erkânü's-Salât" başlığı altında ele alınmış iken aynı konuyu Selim ve Mücellî "Ferâ'izu's-Salât", Aysî ise "Furûzu's-Salât" şeklinde adlandırmıştır. Namazın mekruhları *Nazm-ı Neffis*'te "Mekrûhatü's-Salât", Selim'in *Mukaddimetü li's-salât*'ında "Mâ Yükrâhü fi's-Salât", müellifi meçhul *Şurût-ı Salât-ı Manzûm*'da ise "Kerâhiyyetü's-Salât" başlıkları altında ele alınmıştır. Başlıklandırma sistemiyle ilgili bir başka husus; müellifler eserlerine namaz ibadetine dair konularla başlarken Selim adlı müellifin bu ibadetin öncüllerinden abdest ve gusle yönelik konularla başlaması yani diğer teliflerin aksi yönde bir başlıklandırma yoluna gitmesidir.

Hanefî mezhebinin esas alındığı mezkur salâtnâmelerde namazla ilgili çoğu konu ortak olarak yer almaktadır. Öte yandan -müelliflerinin tercihleri doğrultusunda- bazı konulara ayrı başlıklarla temas edildiği de dikkat çekebilmektedir. Bu bağlamda genel itibarıyla; "namazın şartları (şurût), rükunleri/farzları (erkân/ferâiz/furûz/mefrûze), vacipleri (vâcibât), sünnetleri-edepleri (sünen-âdâb), müstehapları (müstehabbât), mekruhları (mekrûhât),⁸⁰ namazı bozan şeyler (müfsidât), abdestin farzları, sünnetleri, edepleri, mekruhları, abdest alırken yasaklanan davranışlar (menhiyyât), abdesti bozan şeyler, guslün farzları, sünnetleri ve guslü gerektiren durumlar"⁸¹ salâtnâmelerde ortak olarak bulunan konular arasındadır.⁸²

Salâtnâmelerin çoğunda olup bazılarında yer almayan bazı başlıklar da bulunmaktadır. Örneğin Aysî'nin eserinde ve müellifi meçhul *Şurût-ı Salât*'ta abdestin müstehapları ele alınmamıştır. Selim'in, Aysî'nin, Hacı Sinan'ın eserlerinde ve *Şurût-ı Salât*'ta ise abdestin nafilelerine dair müstakil başlığın açılmadığı görülmektedir. Sünnet olan gusül çeşitleri de (Gusl-i Mesnûn) sadece Aysî ve Hacı Sinan'ın eserlerinde yer almayan konulardandır. Mücellî, konuya dair diğer eserlerden farklı başlık açarak (Bâbu Müstehabbâtü'l-Ğusl) üç madde ile müstehap gusülden bahsetmiştir. Selim ise ayrı başlık açmamakla birlikte bu konuyu eserindeki "Mucibâtü'l-Ğusl" başlığı altında ele almıştır. Aynı şekilde bu eserde namazın müstehaplarına dair ayrı bir başlık yoksa da konuya dair bazı maddelere "Sünenü's-Salât ve Sifâtuhâ ve Âdâbuhâ" başlığında yer verilmiştir. Başlık ve muhtevayla ilişkili diğer husus; eserlerde aynı maddelere farklı başlıklar altında yer verilmesidir. Örneğin *Nazm-ı Neffis*'te abdestin müstehapları başlığı altındaki "abdestte sıraya riayet, başın tamamını mesh etmek" gibi bazı maddeleri Aysî, abdestin sünnetleri babında saymıştır. Ayrıca çoğunun aralarında benzerlik bulunmakla birlikte eserlerdeki namaza ya da abdeste dair sayılan daha tali ve yoruma açık denebilecek maddeler, sayı ya da hüküm itibarıyla bazı farklılıklar gösterebilmektedir. Nitekim Hilmî Efendi eserinde namazın müstehaplarına dair 34 madde sayarken Hacı Sinan, *Şurût-ı Salât*'ın ve *Şurût-ı Salât-ı Manzûm*'un müellifi meçhul yazarları 25, Mücellî 23, Aysî ise 8 maddeye yer vermişlerdir. Namazın mekruhlarını Hilmî Efendi 26, Hacı Sinan, *Şurût-ı Salât*'ın ve *Şurût-ı Salât-ı Manzûm*'un müellifi meçhul yazarları 10, Mücellî ve Aysî 11 madde ile ele alırken Selim aynı konuyu 50 maddede işlemiştir. Görüldüğü üzere müstehap, nafile, mekruh gibi başlıkların bulunmadığı eserlerde bu hükümlere tabi olan maddelerin bazılarında -muhtemelen başka

⁷⁹ Bu başlıkların bizzat müellifler tarafından konulup konulmadığı tam manasıyla bilinmemektedir. Fakat dinî edebiyatla ilgili ürün vermiş müelliflerin kendi hatlarıyla yazdıkları eser örnekleri ve şekil itibarıyla kitap telif geleneği dikkate alındığında ilgili başlıkların eserlere dâhil olduğu söylenebilir.

⁸⁰ Abdestin mekruhları **sadece** Selim'in eserinde yer almadığı için bu başlık da ortak konular arasında zikredilmiştir.

⁸¹ Guslü gerektiren durumlar **sadece** Yahya Aysî'nin eserinde yer almadığı için bu başlık da ortak konular arasında zikredilmiştir.

⁸² Ortak konular kısmında sadece namazla ilgili temel konular için açılan müstakil başlıklar esas alınmış, eserlerin mukaddime ve hatime bölümlerindeki muhteva daha sonra genel olarak değerlendirilmiştir.

rivayetin yahut rivayetlerin esas alınması, rivayetlerin yorumlanmasındaki çeşitlilik ya da farklı bir terimleştirme sonucu- adap, menhiyyât, müfsidât, nevâkız gibi muadil denebilecek başlıklarda, değişik sayıdaki maddeler ile yer verildiğine de rastlanabilmektedir. Bu hususa salâtnâme edebî türünde aksaklıkların, problemlerin bulunduğundan ziyade değişik sebeplerden dolayı asgarî derecede farklılıkları olan telif çeşitliliği, zenginliği gözüyle bakılması gerektiği kanaatindeyiz.

Salâtnâmelerde mümin ve müslüman olma şartlarını içeren İslam ve iman esaslarına dair başlıklar da bulunabilmektedir. Bu esaslar *Nazm-ı Nefs*'teki gibi ya ayrı ayrı eserin sonunda ya Hacı Sinan'ın eserindeki gibi sadece İslam'ın rükünleri (erkânü'l-İslâm) başlığı ile bir konuya temas edilerek ya da diğer bazı eserlerde görüldüğü üzere muhtelif bölümlerin altında, ayrı başlık açılmaksızın yer alabilmektedir. Namazın, abdestin, guslün şartları, farzları, vacipleri, sünnetleri dışında bazı eserlerin özellikle mukaddime ve hatime bölümlerinde namazın önemine, faziletine, edası halinde mükâfata, terk edilmesi durumundaki cezaya, farzların, sünnetlerin, müstehapların edası ve sehven ya da kasten terk edilmesi durumlarındaki hükümlere, namaz ve abdestle ilgili cevaz verilen ya da verilmeyen konulara dair ifadelerle de rastlanabilmektedir.

Ortak ya da bazı eserlerde bulunmayan konulardan başka, salâtnâmelerin sadece birinde yer verilen konu ya da konulara da rastlanabilmektedir.⁸³ Bu yönüyle bakıldığında salâtnâmeler arasında Selim'in ve Hilmî Efendi'nin eserleri ön plana çıkmaktadır. Nitekim "tuvalet adabı, istincâ, istibrâ, istinkâ (Âdâbu'l-Halâ' ve'l-İstincâ' ve'l-İstibrâ' ve'l-İstinkâ)" gibi taharetle alakalı konuları; farz, vacip, mendup olmak üzere hükümlerine göre abdest çeşitlerini (Aksâmu Vuzû') ve namaz kılınamayacak kerih vakitler (Evkâtün Menhiyye) meselesini sadece Selim işlemiştir. Sehih secdesini gerektiren hususlar,⁸⁴ kılımış şekli açısından namazda kadınların erkeklerden farklılık gösterdiği durumlar, namazın faziletleri, hem namazı hem abdesti bozan şeyler ve teyemmüm ise sadece Hilmî Efendi'nin *Nazm-ı Nefs*'inde ele alınan başlıklardır. Bunlardan başka farklı salâtnâmelerde namaz vakitleri, ezan, kamet, farz ve sünnet rek'atlar, hayız, nifâs ve istihâze, tilavet secdesi, mesh gibi muhtelif hususlara müstakil başlık açılmaksızın, konuların ilgili olduğu bazı başlıkların altında kısaca temas edilmiştir. Salâtnâmelerdeki bu konuların hepsi fikhî hükümleri içermektedir. Dolayısıyla ayet ve hadisler başta olmak üzere bu eserler yazılırken bazı kaynaklardan istifade edilmesi hemen hemen kaçınılmazdır. Bu bağlamda salâtnâme müelliflerinden sadece Selim, işlediği konularla ilgili hüküm ve görüşlerde yararlandığı referansları zikrederken diğer eserlerde -bazen dolaylı göndermeler dışında- kullanılan kaynaklara dair herhangi bir ifadenin olmadığı görülmektedir. Eserler arasındaki bu farklı ve özel durumlar, yukarıda da belirtildiği üzere, salâtnâmelerin muhteva zenginliğini göstermesi açısından önemlidir.

Nazm-ı Nefs'in, özellikle muhtevası itibarıyla salâtnâme türü teliflerin önemli örnekleri arasında olduğu söylenebilir. Aruz kalıbıyla ve çoğu salâtnâme gibi mesnevi nazım şekliyle telif edilen *Nazm-ı Nefs*, öncelikle şekil yönünden bu edebî türü temsil eder niteliktedir. Diğer salâtnâmelerle hacim açısından karşılaştırıldığında *Nazm-ı Nefs*, üçüncü sırada bulunmaktadır. Önündeki diğer iki salâtnâmeden daha küçük hacme sahip olsa da türün temel konularına yönelik içerdiği başlık (5 başlık) sayısı yani muhteva zenginliği itibarıyla eser ilk sıradadır. *Nazm-ı Nefs*'in, her temel konu için ayrı başlıklar açması, konuları yerli yerinde işlemesi, başlıklar altındaki konuyla ilgili madde sayısı ve yer yer verdiği bazı anekdotlar yönüyle çoğu salâtnâmeden daha başarılı olduğu, dolayısıyla edebî tür içinde ayrı bir noktada durduğu söylenebilir.

⁸³ Öte yandan bu paragrafta zikredilecek konulardan bazılarının az da olsa diğer eserlerde farklı başlıklar altındaki maddeler arasında yer verildiği görülebilmektedir.

⁸⁴ Bazı eserlerde bizzat bu başlık bulunmasa da "namazın vacipleri" başlığı altında bu vaciplerin terki halinde sehih secdesinin yapılması gerektiğine dair ifadeler bulunmaktadır.

Tablo 2. Salâtnâmelerin Beyit Sayıları, Bâbları ve Bâblardaki Madde Sayıları

	Hilmî Efendi (126 beyit)	Selîm (160 beyit)	Mücellî (95 beyit)	Mevlevî Aysî (103 beyit)	Hacı Sinan Efendi (258 beyit)	Şurût-ı Salât-ı Manzûm (86 beyit)	Şûrût-ı Salât (50 beyit)
Bâblar- Madde Sayıları	Bâbu Şurûti's- Şalât (9)	Şurûtu's- Şalât (8)	Bâbu Şurûti's- Şalât (8)	Şurûtu's-Şalât (6)	Şurûtu's-Şalât (6)	Şurût-ı Şalât (8)	Şurûtu's- Şalât (8)
	Bâbu Erkânî's- Şalât (8)	Ferâ'izu's- Şalât (6)	Bâbu Ferâ'izi's- Şalât (6)	Furûzu's-Şalât (6)	Erkânü's-Şalât (6)	Erkân-i Şalât (6)	Erkân-i Mefrûze (6)
	Bâbu Vâcibâtî's-Şalât (14)	Vâcibâtü's- Şalât (13)	Bâbu Yücebü's- Şalât (12)	Vâcibü's-Şalât (12)	Vâcibü's-Şalât (7)	Vâcibât-i Şalât (7)	Vâcibât-i Şalât (12)
	Bâbu Mücibâtî Secde-i Sehv (5)	---	---	---	---	---	---
	Bâbu Sünenî's- Şalât (21)	Sünenü's- Şalâtı ve Şifâtuhâ ve Âdâbuhâ (30)	Bâbu Sünenî's- Şalât (25)	Sünenü's-Şalât (25)	Sünenü's-Şalât (14)	Sünen-i Şalât (14)	Bâbu's- Sünen (14)
	Bâbu Muḥâlifâtî'n- Nisâ li'r-Ricâl (10)	---	---	---	---	---	---
	Bâbu Müsteḥabbâtî's- Şalât (34)	---	Bâbu Müsteḥabbâtî's- Şalât (23)	Müsteḥabbâtü's- Şalât (8)	Müsteḥabbâtü's- Şalât (25)	Müsteḥabbât- i Şalât (25)	Bâbu'l- Müsteḥabbât (25)
	Bâbu Fezâ'ili's- Şalât (5)	---	---	---	---	---	---
	Bâbu Mekrûhâtî's- Şalât (26)	Mâ-Yûkrahü fi's-Şalât (50)	Bâbu Mâ- Yûkrahü fi's- Şalât (11)	Mekrûhâtü's- Şalât (11)	Mekrûhâtü's-Şalât (10)	Kerâhiyyet-i Şalât (10)	Bâbu'l- Mekrûhât (10)
	Bâbu Müfsidâtî's- Şalât (23)	Mâ-Yüfsidü's- Şalât (40)	Bâbu Mâ- Yüfsidü fi's- Şalât (11)	Müfsidâtü's- Şalât (14)	Müfsidâtü's-Şalât (13)	Müfsidât-i Şalât (14)	Bâbu'l- Müfsidât (14)
	Bâbu Müfsidâtî's- Şalâtı ve'l- Vuzû ³ (5)	---	---	---	---	---	---
	Bâbu Ferâ'izi'l- Vuzû ³ (4)	Ferâ'izu Vuzû (4)	Bâbu Ferâ'izi'l- Vuzû ³ (4)	Ferâ'izu'l-Vuzû ³ (4)	Ferâ'izu'l-Vuzû ³ i Çehâr (4)	Ferâ'iz-i Vuzû ³ (4)	Bâbu Furûzi'l- Vuzû ³ (4)
	Bâbu Sünenî'l- Vuzû ³ (10)	Sünenü Vuzû ³ (20)	Bâbu Sünenî'l- Vuzû ³ (13)	Sünenü'l-Vuzû ³ (13)	Sünenü'l-Vuzû ³ (10)	Sünen-i Vuzû ³ (10)	Bâbu Sünenî'l- Vuzû ³ (13)
	Bâbu Müsteḥabbâtî'l- Vuzû ³ (6)	Müsteḥabbât- ı Vuzû ³ (2)	Bâbu Müsteḥabbâtî'l Vuzû ³ (6)	---	Müsteḥabbâtü'l Vuzû ³ (6)	Müsteḥabbât- i Vuzû ³ (6)	---

Bābu Ādābi'l-Vuzū ³ (6)	Ādābu Vuzū ³ (10)	Bābu Ādābi'l-Vuzū ³ (9)	Ādābu'l-Vuzū ³ (9)	Ādābu'l-Vuzū ³ (6)	Ādāb-ı Vuzū ³ (6)	Bābu Ādābi'l-Vuzū ³ (9)
Bābu Nevāfil-i-Vuzū ³ (6)	---	Bābu Nevāfil-i-Vuzū ³ (4)	---	---	Nevāfil-i Vuzū ³ (6)	---
Bābu Mokrūhāti'l-Vuzū ³ (6)	---	Bābu Mokrūhāti'l-Vuzū ³ (6)	Mokrūhātü'l-Vuzū ³ (3)	Mokrūhātü'l-Vuzū ³ (6)	Mokrūhāt-i Vuzū ³ (6)	Bābu Mokrūhāti'l-Vuzū ³ (6)
Bābu Menhiyyāti'l-Vuzū ³ (6)	Menhiyyātu Vuzū ³ (12)	Bābu Menhiyyati'l-Vuzū ³ (5)	Menhiyyātü'l-Vuzū ³ (5)	Menhiyyätü'l-Vuzū ³ (6)	Menhiyyāt-i Vuzū ³ (6)	Bābu Menhiyyāti'l-Vuzū ³ (4)
Bābu Müfsidāti'l-Vuzū ³ (7)	Nevākızı Vuzū ³ (9)	Bābu Nevākızı'l-Vuzū ³ (8)	Nekā'izu'l-Vuzū ³ (8)	Nevākızı'l-Vuzū ³ (8)	Nevākız-ı Vuzū ³ (7)	Bābu Nākızāti'l-Vuzū ³ (8)
Bābu't-Teyemmüm (2)	---	---	---	---	---	---
Bābu Ferā'izi'l-Ġusl (3)	Ferā'izu'l-Ġusl (3)	Bābu Ferā'izi'l-Ġusl (3)	Ferā'izu'l-Ġusl (3)	Ferā'izu'l-Ġusl (3)	Ferā'iz-i Ġusl (3)	Farzu'l-Ġusl (4)
Bābu Süneni'l-Ġusl (6)	Sünenü Ġusl (9)	Bābu Süneni'l-Ġusl (10)	Sünenü'l-Ġusl (5)	Sünenü'l-Ġusl (6)	Sünen-i Ġusl (6)	Sünenü'l-Ġusl (5)
Bābu'l-Me'āni'l-Mücibeti li'l-Ġusl (2)	Mücibätü'l-Ġusl (5)	Bābu Vācibätü'l-Ġusl (2)	---	Mücibätü'l-Ġusl (3)	Mücibāt-i Ġusl (2)	Mücibätü Ġusl (5)
Bābu'l-Ġusli'l-Mesnün (4)	---	Bābu Müstaḥabbāti'l-Ġusl (3)	---	---	Ġusl-i Mesnün (4)	Sünenü Ġusl (4)
Bābu Şurūṭi'l-İslām (2)	---	---	---	Erkänü'l/Şerā'itu'l-İslām (5)	---	---
Bābu Şurūṭi'l-İslām bi-Ma'ne'l-Ālāmeti (5)	---	---	---	---	---	---
Bābu Şifati'l-İmān (7)	---	---	---	---	---	---

3. NÜSHA TAVSİFİ, METİN KURULUMU ve ÇEVİRİ YAZI METİN

3.1. Nüsha Tavsifi ve Metin Kurulumuna Dair Bazı Hususlar

Yukarıda Hilmî Efendi'nin *Zafer* ve *Nazm-ı Nefis*'inin aynı matbu nüsha içinde yer alır şekilde birkaç kez basıldığı söylenmişti. Bu baskılardan 1265 yılına ait nüshanın Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesinde kayıtlı olduğu görülmektedir. Fakat ilgili kütüphanenin 19 Hk 218/5 demirbaş numarasındaki bu nüsha *Risâle fi Beyâni'l-Kıra'ât* başlığıyla, Arapça olduğu notuyla, müellifin esasında *Zafer* adını taşıyan eseri yanlış künyelenerek kaydedilmiştir. Nüshada *Zafer*'den sonra *Manzûm Şurût-ı Salât* başlığıyla gelmesine rağmen bu eser (*Nazm-ı Nefis*) için ise herhangi bir kayıt açılmamıştır. Bunun yanı sıra yapılan

katalog ve veri tabanları kayıtlarının taranması neticesinde Hilmî Efendi'nin *Nazm-ı Nefis* adlı eserinin tek yazma nüshası tespit edilebilmiştir. Çalışmada yer yer yararlanılacaksa da matbu olmaları hasebiyle çeviri yazı metin kurulumunda sadece yazma nüsha esas alınacaktır. Yazma nüshanın tavsifi şu şekildedir:

Hilmî, *Nazm-ı Nefis*, Milli Kütüphane (Ankara), Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 06 Hk 3438.⁸⁵

Yazma nüsha, 1^b-12^{a86} sayfaları arasında 12 varaktan oluşmaktadır. Eser de başlangıcı ve bitişi itibarıyla bu aralıkta yer almaktadır. Nüshanın mukavva olan 160x110 mm.-120x70 mm. iç ve dış ölçülerindeki⁸⁷ yıpranmış cildi şemsesiz, zencireksiz ve miklepsizdir. Yapraklarının şirazedden ayrılmaya ve yıpranmaya başladığı anlaşılan nüshadaki sayfaların sırt kısmında rutubet izleri, kenarlarında da kısmî dağılmalar ve yırtılmalar bulunmaktadır. Nohudi renkli ve su yolu filigranlı kağıt kullanılan nüshanın sayfalarında tezyinat bulunmamaktadır. Cetvelsiz, derkenarsız, -bir yer hariç- minhüvâtsiz sayfalar -1^b hariç (12 satır)- 13 satırdan oluşup tek sütundur ve reddâdesi düzenli olarak gösterilmiştir.

Eser, başlıkları hariç harekeli nesih hat ile yazılmıştır. Ana metin siyah, eserin ismi de dâhil başlıklar ise kırmızı mürekkep ile ortalanarak yazılmıştır. Ayrıca başlıklarda yer alan bâbın bir maddesi hüviyetindeki lafızlar, çoğunlukla kırmızı mürekkeple numaralandırılmıştır. Eserin vikaye yaprağı ya da zahriyesi görülemediğinden temellük, istishap, vakıf vb. kayıt yahut mühürlerin olup olmadığı bilinmemektedir.

Nüsha, Hâfız Hüseyin b. Mustafa tarafından 19 Cemaziyelevvel 1233 (27 Mart 1818) tarihinde istinsah edilmiştir. Nüshanın 1^b sayfasında eser: "Hâzihi'l-Manzûmâtu's-Şurûtu's-Şalât" şeklinde adlandırılmıştır. Bu addan sonra besmele yazılarak esere başlanmıştır.

Başı (1^b)

Bismillâhirrahmânirrahîm

Hamd-i bî-ḥad şükr-i bî-^cad Ḥaḫḫa bâ-cidd ü şafâ

Hem şalât-ı lâ-yu^cadd olsun bi-rûḫ-i Muştafâ

Sonu (12^a)

Hilmiyâ yaz ḫatm-i nazmıñ düşdi ḫaḫḫâ pek selîs

Oldı ismiyle ma^can çün târîḫi Nazm-ı Nefis

Nemmeḫahu'l-faḫîrû'l-ḫaḫîrû'l-mu^cterifu bi'l-^caczi ve't-taḫşîri Ḥâfız Ḥüseyin ibnü Muştafâ gaferallâhu leh. fi 19 Cemâziyelevvel sene 1233.

Nüshada Farsça izafet ile okunması gereken yerler nüshada bazen atıf-bağlaç varmış gibi vâv harfi ve ötre ile de harekelenerek (حمدو بيجد / ḫamd u bî-ḥad gibi), bazen de sadece ötre hareke ile (صلاّت لا تعد / şalâtu lâ te^cidd gibi) yazılmıştır. Esre hareke ile okunması gereken yerlerin ötre ile harekelenmesi durumu nüshanın hemen tamamında mevcuttur. Dolayısıyla

⁸⁵ Çalışma esnasındaki taramalar neticesinde Hilmî Efendi'nin eserinin Milli Kütüphane, 06 Hk 3440/5 demirbaş numarasında kayıtlı olduğu ve *Manzûme-i Şurut-i Salât* ismiyle künyelendiği görülmüştür. İlgili demirbaş numarasına bakıldığında ise esere ulaşılamamıştır. (Bk. El Yazması ve Nadir Eserler Detaylı Tarama [Milli Kütüphane], "Hilmî" dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/235911?SearchType=2 [Erişim 22.10.2022]). Bunun üzerine iletişime geçilen Kütüphane yetkililerinin tahkiki sonucu eserin; Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 06 Hk 3438 numarada kayıtlı olduğu öğrenilmiştir. Kütüphane kayıtlarında bazen rastlanılabilen bu durumlara rağmen nüshayı ulaştırmaları, ilgili, alakalı ve çözüm odaklı yaklaşımları vesilesiyle Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Ankara Yazma Eserler Bölge Müdürü Sayın Erhan Yıldız Bey'in şahsında tüm kütüphane çalışanlarına teşekkür ederim.

⁸⁶ Nüshada 2^a olması gereken sayfa numarası 1 şeklinde yanlış numaralandırılmıştır. Diğer varaklar da bu numaralandırmaya göre yani bir varak eksik olacak şekilde yapılmıştır. Yukarıdaki varak aralıkları tarafımızca tashih edilmiş numaralandırmaya işaret etmektedir.

⁸⁷ El Yazması ve Nadir Eserler Detaylı Tarama (Milli Kütüphane), "Manzûme-i Şurût-i Salât" dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/235911?SearchType=2 (Erişim 22.10.2022).

metin kurulurken bazı durumlarda tashihe gidilmiş, bunun dışında harekeli olması ve kafiye gibi hususlar göz önünde bulundurularak nüshadaki diğer yazımlara müdahale edilmemiştir.

Nüshada durum bildiren ekler için (örneğin تَكْبِيرَات / tekbīrātı gibi) bazen yâ harfi kullanılmamış, bu ek esre hareke ile göstermiştir. İzafetler bazen de yâ harfi ile (اِرْكَانِي صَلَاتِي / erkân-ı şalâtı gibi) bizzat gösterilmiştir. Aynı yazılması gereken atıf vavları bazen önceki kelimenin son harfi ile bitişik (سَلِسُوْهُم / selīs ü hem gibi) yazılmıştır. Bunun yanı sıra az da olsa “n” sesini göstermek için bu harf yerine tenvin (غُسْلٌ / gūslün gibi) kullanıldığı da olmuştur. Atıf vâvlarının metinde yazılmayarak atfın hareke ile gösterilmesi şeklindeki imlaya da rastlanmıştır. Birkaç yerde de yazılmayan-okunamayan lafızlar, gramere, manaya ya da bağlama uygun düşmeyen bazı hususlar tespit edilmiştir. Bu gibi durumlarda matbu nüsha ile de karşılaştırılıp bağlam da dikkate alınarak eksiklik ya da yanlışlık görülen bazı yerlerde köşeli parantez ([ ]) ile tamir, tekmiil ve tashih yoluna gidilmiş, açıklama gerektiren yerlerde notlandırmalar dipnotlarda yapılmıştır. Vezin gereği vasl yapılması gereken durumlarda bu işlem kısa alt çizgi (_) sembolüyle (âbād_ide gibi) gösterilmiştir. Zihaf bulunan yerlerde ya da bir buçuk hece değerinde okunan medli lafızlarda meddin yapılmaması durumunda ise zihafa ya da medli lafzın bir hece kabul edildiğine işaret etmek amacıyla ilgili kapalı hecedeki uzun ünlü *italik* (pāk gibi) yazılmıştır.⁸⁸

Metinde sayfa ([ ]) ve beyit numaralarına sol köşede yer verilmiştir. Başlıkların altında birinci, ikinci, üçüncü ... şeklinde numaralandırılan konuya dair maddeler **kalin (bold)** yazı tipiyle vurgulanmıştır. Farsça ön ve son ekler ise “tırnak (-)” ile ayrılmıştır. Artık Türkçeleşmiş ya da çok bilinen lafızlar için ise tırnak kullanılmamıştır. Kendinden önceki lafızla bitişik yazılan “durur” eklerinden önce de tırnak konulmuş, ayrı yazılan ekler için bu yönde bir uygulamaya gidilmemiştir.

Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinlere yönelik yapılan yayınlarda standart uygulamaların oluşabilmesi gayesiyle çalışmamızda nüsha tavsifi, çeviri yazı, imla, notlandırma gibi metin neşrinin hazırlanmasına delalet eden hususlarda genel itibarıyla *İSAM Osmanlı Türkçesi Tenkitli Neşir Kılavuzu* esas alınmıştır.⁸⁹ “Genel itibarıyla” kaydının konulması, -çeviri yazısı yapılacak metnin yapısının da etkisiyle- *Kılavuz*’da işaret edilen bazı hususlara riayet edilememesi münasebetiyledir. Örneğin *Kılavuz*’da Arapça, Farsça ibarelerin ve cümlelerin eğik/italik yazılarak vurgulanması gerektiği belirtilmektedir. *Nazm-ı Nefis*’te ise özellikle fazlaca Arapça lafız ve ibare bulunmaktadır. Metni italik yazı tipine evirebileceği ve asıl vurgulanması istenen yerlerde vurguların yapılamayacak olması hasebiyle *Kılavuz*’daki bu madde göz ardı edilmiştir. Bunun yanı sıra *Kılavuz*’da, daha iyi anlaşılması için çeviri yazısı yapılan metnin diliçi çevirisine de yer verilmesi tavsiye edilmektedir. Fakat eserin anlamı büyük oranda muhteva tahlili bölümünde verildiği, dolayısıyla tekrara girmemek için diliçi çeviriye -makalenin hacmi de dikkate alındığında- yer verilememiştir.

⁸⁸ Zihafı ve medli kelimelerdeki ünlülerin imlası hususunda M. Fatih Köksal’ın önerdiği yol takip edilmiştir. Mehmet Fatih Köksal, “Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespitler ve Teklifler”, *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2021), 73-77.

⁸⁹ Ayrıca bk. Berat Açıl vd. *Tenkitli Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2022).

3.2. Metin

[1^b]

Hâzihî'l-Manzûmâtu's-Şurûtu's-Şalât

Bismillâhirrahmânirrahîm

[Fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilün]

1. Hamd-i bî-had şükr-i bî-^cad Hakkâ bâ-cidd ü şafâ
Hem şalât-ı lâ-yu^cadd⁹⁰ olsun bi-rûh-i Muştafâ

2. Āline aşhâbına olsun nice yüz biñ selâm
Cümleten hep mü³minine tâ ilâ yevmi'l-kıyâm

3. Ba^cdezîn farz-ı vuzû ile kamu şart-ı şalât
Ne ki var farz-ile vâcible sünenle müfsidât

4. Müsteħabbât-ile mekrûhât u âdâb_ey^camü
Nazm olundu hıfz için tullâba Türkîce kamu

5. Pek selis ü hem nefis_oldığı için ey enis
Tesmiye êtdüm bu nazm-ı ahsene **Nazm-ı Nefis**

[2^a]

6. Bil yigirmi dörde ebvâbı anuñ maşşüredür
Bir tetimme ile hem bir hâtime mezküredür

7. Sa^cy u diğkatle kâmusın dilde hıfz êt ey ahî
^cAdne girüp görmeyem dêrseñ yarın ger duzağı

8. Kim bu mezkûrâtı bir bir bilmeye câhil-durur
Kılduğı bî-ecr u hem a^cmâli bî-hâşıl-durur

9. Devlet-i dâreyn ile Hakk şâd u hem âbâd_êde
Kim ki bu nazmı görüp **Hilmî** fakîri yâd_êde

Bâbu Şurûtu's-Şalât

10. Bir muşallî kim namâza niyyet_êde ibtidâ
Hâricinde aña elzem bu **sekiz şartı** edâ

11. Setr-i ^cavret eyleye niyyet_êde âbdest ala
Şu bulunmazsa teyemmüm_êde pāk_çtoprak ile

[2^b]

12. Cism ü eşvâb u mekânı cümleten hep pāk_çola
Kibleye yüz döndüre beş vaqtı vaqtıyle kıla

13. Bu şurûtdan kim birin terk êtse fâsiddür namâz
Terki ger sehv_çola ger kaçd_çola olmaz çâre-sâz

⁹⁰ Kelime, nüshada "lâ te^cidd" şeklinde yazılmıştır. Dinî metinlerde "lâ yu^cadd u ve lâ yuħşâ" şeklinde kalıp olarak sıklıkla kullanıldığı ve manaya daha uygun düştüğü için burada matbu nüshadaki yazım tercih edilmiştir.

- Bābu Erkāni's-Şalāt**
14. Dāhiline daḥi erkāni **sekiz**dür ey hümām
İftitāḥ tekbiri Qur'ān okumaḥ étmek kıyām
15. °Adl-i erkān_eylemek şun°-ile çıkmāḥ ez-namāz
Ya°nī kim étmek ḥadeş ba°de't-teşehhüd çok u az
16. Hem rükū° u secde ka°de-i aḥire ve's-selām
Olmasa bunuñ biri fāsīd namāzıñ ey hümām
- Bābu Vācibāti's-Şalāt**
17. Vācibāti oldı **on dört** diñle bir bir ét sükūt
[3^a] *Fātiḥa* vü *zamm-ı sūre* evvelinde hem ḳunūt
18. Ka°de-i ūlā teşehhüd ka°deteynde hem daḥi
Cehr ü iḥfā gözlemek ta°dil-i erkān_ey aḥi
19. Bil °alā ḳavli'l-eşah vācib-durur ḳavl-i selām
°İdde tekbirāt-ı ḡayr-i iftitāḥ u iḥtitām
20. Daḥi tertibe ri°āyet eylemekdür ey hümām
Secde-i sehv ü tilāvet vācibāt_oldı tamām
21. Secde-i sehv⁹¹ vācibi terk édēcek lāzım olur
Ḳaşden_olursa namāzı eksik ü aşım olur
- Bābu Mūcibāti Secde-i Sehv⁹²**
22. Secde-i sehv⁹³ **beş** maḥalde vācib oldı ey aḥi
Sehv ile °inde'l-cülūs_étmek kıyām_°aksi daḥi
23. Artık_eksik eylemekdür hem °alā rükni's-şalāt
[3^b] *Mevzi°aynıñ ḡayrıda vérmeḥ selām_ey nīk-zāt*
- Bābu Süneni's-Şalāt**
24. Bil °alā ḳavlin **yigirmi bir** namāzıñ sünneti
°Āmil_ol ger olmaḥ_istersen Muḥammed ümmeti
25. Ḳaldırup tekbir_-ile el şaḡı şol üzre ḳomaḥ
Orta parmaḳların_açup taḥt-ı sūtre baḡlamaḥ
26. *İsti°āze besmele te°mīn⁹⁴ ü tesmī°⁹⁵ ü şena⁹⁶*
Fātiḥa ḳoşmaḥ faḳaḥ farzda iki soñlarına

⁹¹ Matbu ve mahtut nüshalarda bu tamlama: “**sehvü secde**” şeklinde yazılmıştır. Gerek gramer ve anlamca uygunluk arz edeceği gerekse de bir üst beyitte zaten doğru şekli yer aldığı için “sehvü secde” kısmı “secde-i sehv” olarak değiştirilmiştir.

⁹² Bu başlıktaki ilgili tamlama da “Secde-i Sehv” olarak değiştirilmiştir.

⁹³ Burada da aynı şekilde ilgili tamlama “secde-i sehv” olarak değiştirilmiştir.

⁹⁴ Fātiḥa okunduktan sonra “Āmin” demektir.

⁹⁵ Rükūdan doğrulurken “Semi'allāhu li-men hamideh” demektir.

⁹⁶ “Rabbenā leke'l-hamd” demektir.

27. *Fâtihaya zamm-ı sûre* yâ üç_âyât-ı kışâr
Yâ uzun bir âyet_étmekdür rükû^ca bâ-*hıyâr*
28. Hem rükû^c u secdede *tesbîh-i a'lâ*⁹⁷ vü *azîm*⁹⁸
Dağı tekbîrât-ı ğayr-i iftitâh_ey zâ-na^cîm
29. Hem rükû^cdan kalkmak_olmuşdur birisi ey aĥî
[4^a] *Rabbenâ* ile *leke'l-ĥamd* demek olmuşdur dağı
30. Secdeye inmek dağı yere yedi ^cuzvın ħomaĥ
Ka^cde-i ülâda dağı *et-Taĥiyyât*_oĥumak
31. Hem rükû^c u secdede üç beş yedi tesbîh_oĥı
Vêr yemîn_ile yesârîna selâm_ey muttaĥı
32. Kim ki ħaşden terk-i sünnet ide mekrûhdur aĥî
Lîk sehven êtse bir şey lâzım_olmaz ey saĥî
- Bâbu Muĥâlifâti'n-Nisâ li'r-Ricâl**
33. **On** mesâ^cilde muĥâlif oldu zen merde dilâ
^cinde tekbîrâti'l_ülâdur **birisi** evvelâ
34. Ref^c-i yed êder ĥizâ³-i şaĥme-i üzne ricâl
Lîk li'l-mer^oe ĥizâ³-i menkibeynine o ĥâl
35. Taĥt-ı sûtire ellerin baĥlar racüller **şâniyâ**
[4^b] Lîk fevĥ-i sûtire ya^cnî şadrına baĥlar nisâ
36. Er rükû^c u secdede ĥoltuĥın_aĥar **şâlişâ**
Aĥmayup yummaĥ velâkin sünnet_oldı li'n-nisâ
37. Fi'r-rükû^c er dizine ĥor keff-i destin **râbi^câ**
Parmaĥın uçlarını ĥor dizine lâkin nisâ
38. Secdede baĥnın ĥeker er uyluĥından **ĥâmisâ**
Lîk yapışdırur_ikisin nisâ hem **sâdisâ**
39. Döşeyüp er şol ayaĥın oturur diküp saĥın
Fi't-teşehhüd mer^oe saĥından ĥıĥarur dü_-ayaĥın
40. **Sâbi^câ** parmaĥların tefric_êder er fi'r-rükû^c
Li'n-nisâ zamm eylemek sünnet efendî bâ-*ĥuzû^c*
41. Penĥ-nevbet erlere sünnet iĥâmetle ezân
Şâminâ nisvâna yok ĥâcet iĥâmetle ezân
[5^a]
42. **Tâsi^câ** niyyetle nisvâna imâm_olur ricâl
Lâkin_ünşâ muĥtedâ olmaĥ ricâl_iĥün muĥâl

⁹⁷ Rükûda "Subhâne Rabbiye'l-'azîm" tesbihini okumaktır.

⁹⁸ Secdede "Subhâne Rabbiye'l-a'lâ" tesbihini okumaktır.

43. Er kaçan olsa olur kavmüñ emāmında⁹⁹ imām
°**Āşirā** nisvāna_olur lākin vesaṭda ey hümām
44. Bi'l-kerāhe līk imāmetle cemā°at li'n-nisā
Zabt [édüp] bu nāzıma eyle du°ā şubḥ u mesā
- Bābu Müsteḥabbātī'ş-Şalāt**
45. Bil °alā kavlin **otuz dört** müsteḥabbāt-ı şalāt
Hıfz édüp eyle °amel bulmaḥ diler iseñ necāt
46. Müsteḥabdur °inde tekbīrāti'l_ülā evvelā
Ref°-i yed étmek ḥizā°-i şaḥme-i üzne dilā
47. Mevzi°-i secdeye baḥ étseñ namāzında kıyām
Fi'r-rükū° ayaḫlarına baḥ ḥuşū° eyle müdām
- [5^b]
48. Secdede burnına öñnine teşehhüdde nazar
Fātiḥadan soñra zamm étmek hem_üç āyet kadar
49. Şol bilek tütülp_aç parmaḫlarıñ ba°de'ş-şürū°
Döşeyüp zahrıñ berāber baş ile °inde'r-rükū°
50. Haḫ kelāmıñ hem tilāvet eylemek tertil_ile
Kılmaḫ_erkān-ı şalāti hem edā ta°dil_ile
51. Kaldırıp *tesmī°* ile baş soñra endirmek dizin
Baḫıñ_uyluḫlara yapışdurmayup komaḫ yüziñ
52. Dizler_elden el alından alın_enfden ey dede
Yere evvel ḫo ḥizā°-i menkibe yed secdede
53. Daḫı ḫoltuḫlarıñ_açmaḫ fi'r-rükū°i ve's-sücüd
Ḫā°im_olunca rükū°dan müstevī olmaḫ vüçüd
54. Secdede alınını soñra yüzini komaḫ yere
[6^a] Kıbleye ayaḫları parmaḫların hep döndüre
55. Yerden_iki ḫolların ref° eylemek hem secdede
İ°tidāl ü istivā [dü-]secde beyni ḫa°dede
56. Faḫzine destıñ komaḫ hem parmaḫıñ hep düzlemek
Hem imāmıñ ḫayı tekbīrāti yab yab söylemek
57. Burnın_alının ḫaldıra ḫoya yine tekbīr_ile
Līk ref°-i serde éde ellerin te°ḫir_ile
58. Yerden_eller ḫalkdıḫından soñra dizin ḫaldıra
Fi't-teşehhüd şol ayaḫın döşeyüpde otura

---

⁹⁹ Nüşhada lafız yanlışıyla "imāmında" şeklinde yazılmıştır.

59. Kıbleye dönder diküpde sağ ayak parmakların
Şağı sağ faḥze şolı şola қо iki ellerin
60. Çün tamâm_ola namâziñ cānibeyne vēr selām
Sür eliñ yüzine dēyüp *Rabbenā ente's-selām*
61. Müsteḥab terkinde yok ʿiṣyān u noḡsān u ʿitāb
Līk ḥıfz edüp ʿamel eden bulur bī-ḥad ṣevāb¹⁰⁰
- [6^b]
- Bābu Fezāʿili'ş-Şalāt**
62. Bil namāz_içre fezāʿil **beş**dür_ey şüfi tamām
Ḥıfz edüp eyle ʿamel ger münferid ol ger imām
63. Fātiḥaya zamm-ı süre yā üç_āyāt-ı kıṣār
Okumaḡ tesbīḥleri üçden ziyād_ey baḥtiyār
64. Fi't-teşehhüd hem *Taḥiyyāt*_okumaḡ ey pāk-zāt
Kaʿde-i uḡrāda vèrmekdür Resüle hem şalāt
- Bābu Mekrūhāti'ş-Şalāt**
65. Bil **yigirmi altı** mekrūhāti var bi'l-iḥtilāf
Kim namāziñ ḥıfz edüp yek ʿāmil_ol terk eyle lāf
66. İftitāḥda destiñ_üzünden geçirmek evvelā
Hem daḡı taḡlīb-i vech ètmek-durur naḥve's-semā
67. Muşhafından okumaḡ Allāh kelāmıñ ey aḡı
[7^a] İstirāḥat eylemek birbiri üstünde daḡı
68. Hem rükūʿ u secdeden ḡalkınca terk-i istivā
Döşemek hem ḡolların secdede yère bī-sevā
69. Daḡı çatlatmaḡ-durur parmaklarını bī-ḡuṣūʿ
Açması hem daḡı mekrūh oldı fi ḡayri'r-rükūʿ
70. *Fātiḥanıñ* ḡayrıda ḡoşmaḡ sürede besmele
Hem tilāvet eylemek Ḥurʿānı pek sürʿat ile
71. *Fātiḥaya* eylemek taḡdīm şeyʿ-i Ḥurʿāndan¹⁰¹
Refʿ u neks ètmek-durur raʿsuñ rükūʿda arḡadan
72. Mevziʿaynıñ ḡayrıda vèrmek-durur daḡı selām
Secdede faḡzine baḡnını lüzūḡ ey nīk-nām
- [7^b]

¹⁰⁰ Nüşhada ilgili beyit yanlışlıkla 7^a numaralı sayfada yazılmıştır.

¹⁰¹ Nüşhada bu mısra: “Eylemek taḡdīm şeyʿ bir Fātiḥa Ḥurʿāndan” şeklinde yazılmıştır. Bu yazım, özellikle anlam açısından problemli gözükmetedir. Dolayısıyla ilgili mısra için matbu nüşhadaki yazım esas alınmıştır.

73. Turmamak beyne's-şufûf zîk_hem don_ile (?)¹⁰² oynamak
Hem gerinmek esnemek âyâtı bir bir şaymak
74. °Özri yoğ-iken namâz_ içinde bağdaş kırmak
Gamz-ı °ayn u yalıñuzca taşra şafdan kırmak
75. İhtiyâcsız mevzi°-i secdeden_atmak bir taşu
Oynamak şevb ü beden ile (?)¹⁰³ çevirmek hem başu
76. Kim bu mekrûhât-ı mezkûrâtı işler fi's-şalah¹⁰⁴
Ecri nokşân u namâz_eksik olur bî-iştibâh
- Bâbu Müfsidâti's-Şalât**
77. Müfsidâtıdur **yigirmi üç** namâzuñ bā-şavâb
°Âtısa yerhamûkallâh diyerek vèrmek cevâb
78. Ekl ü şurb ètmek dahı vèrmek hem almakdur selâm
Sehvini fetḥ eylemek kendiniñ olmazsa imâm
- [8^a]
79. *Sebḥale*¹⁰⁵ vü *ḥamdele*¹⁰⁶ vü *heylele*¹⁰⁷ ile cevâb
Söylemek dünyâ kelâmı vü kazâyâyı hisâb
80. Keşf-i °avret dahı a°mâl-i keşîre vü bükâ
Ḥarf ile ètmek tenaḥnuḥ yoğ-i-ken °özr-i °anâ
81. Artık_eksik eylemek secde vü ḳablin bā-murâd
Hem yanında ḳadr-i dirhemden necis olmak ziyâd
82. °Avret-i ḡayra naẓar hem lems-i zevce bi'l-beşer
Ḳibleden şadrın çevirmekdür namâzda ey püser
83. Hem veca°dan üf demek hem eylemek âh u enîn
Hem imâmuñ añlamak ifsâdını °ilme'l-yakîn
84. Müfsidātuñ cümlesi bunlar durur ey pāk-zât
Ḳaḡısın işler iseñ eyle i°ade-i şalât
- Bâbu Müfsidâti's-Şalâti ve'l-Vuzû'**
- [8^b]
85. **Penc**-eşyâ müfsid_öldı âbdest ile namâz
Ḥıfz edüp eyle ḥazer gel ey muşallî ètme nâz

¹⁰² Tarafımızca "ile" yazılan kısmın nüshada: "صَبْحًا وَحَمْدًا وَهَيْلَةً" şeklinde yazıldığı görülmektedir. Buranın esasında nasıl okunacağı tam belirlenemediği dolayısıyla beytin bağlamına uygun düşürme noktasında netlik olmadığı için bâbin muhtevasıyla da uyumlu bulunan matbu nüshadaki yazım tercih edilmiştir.

¹⁰³ Tarafımızca "ile" yazılan kısmın nüshada: "بَدَنًا وَكَلِمًا وَحَمْدًا" şeklinde yazıldığı görülmektedir. Burada da matbu nüshadaki yazım esas alınmıştır.

¹⁰⁴ Nüshada "صلاة" / şalât" olarak imla edilmişse de kafiye örgüsüne uygunluk arz etmesi adına kelime, ilgili şekilde yazılmıştır.

¹⁰⁵ "Subhânallâh" demektir.

¹⁰⁶ "el-Hamdulillâh" demektir.

¹⁰⁷ "Lâ ilâhe illallâh" demektir.

86. Kaḥkaḥa müfsid durur ikisini de fi's-şalâh¹⁰⁸
Hem yanîñ yatup uyumaḡdur daḡı bî-iştibâh
87. Oldı hem min eyyi vechin kân zihâb-ı °aql aḡı
Kaşden_ev sehven ḡadesdür müfsidüñ biri daḡı
88. Olmadur min eyyi vechin kân namâzda iḡtilâm
Bu **beş** âbdesti namâzı müfsid_oldı ve's-selâm
- Bâbu Ferâ'izi'l-Vuzû'**
89. Farz-ı âbdest **dört** yüzüñ dirsek ile eller yumaḡ
Rub^c-ı ra'sa meşî édüp topuḡla ayaḡlar yumaḡ
90. Kim bu **dört** farzdan birin terk étse fâsiddür vuzû
Terki ister az u ister çok ola ey nîk-ḡü
- [9^a]
- Bâbu Süneni'l-Vuzû'**
91. Sünneti **ondur** vuzûnuñ °uzvuñı hep böyle yu
Olmaḡ_isterseñ Muḡammed ümmeti ey mâh-rû
92. *Besmeleyle* bed édüp ḡasl ét eliñ °inde'l-vuzû
Tutınup misvâkını vér aḡzına burnına şı
93. Meşî-i üzneyn eyle a°zâñı üçer kez yu ḡamu
Hem şaḡalıñ parmaḡıñ ile ḡilâlle mü-be-mü
94. Eyle istincâyı bî'l-mâ° var ise ey nîk-ḡü
Bî't-turâb_ev bî'l-meder ev bî'l-ḡacer yoḡ-ise şı
- Bâbu Müsteḡabbâti'l-Vuzû'**
95. Ey muşallı **altı** oldı müsteḡabbât-ı vuzû
Cümle a°zâñı biri ḡurımadan birini yu
96. Niyyet_eyle hem şaḡından başla hep a°zâlara
[9^b] Eyle tertibe ri°âyet ḡaplayı meşî ét sere
97. *Besmeleyle ḡamdeleyle* başla âbdeste her_ân
Nitekim ta°lîm buyurdı bizlere ḡaḡ fi'l-ḡurân¹⁰⁹
- Bâbu Âdâbi'l-Vuzû'**
98. Müsteḡabbâtı gibi **altı**dur_âdâbı daḡı
Terk-i nuḡḡ étmek du°âlar mâ°adâsından aḡı
99. Şaḡ el-ile vérmeḡ_aḡzı ile yüzine şıyı
Şol el-ile ola sümkürmek mütevezzî ḡıyı

¹⁰⁸ Nüşhada "صَلَات / şalât" olarak imla edilmişse de kafiye örgüsüne uygunluk arz etmesi adına kelime, ilgili şekilde yazılmıştır.

¹⁰⁹ Vezin gereḡi, nüşhada da "bî'n-naḡli" minḡuvâtıyla geçişli okunması gerektiḡine işaretle kelime bu şekilde okunmuştur.

100. Ba^cde'l_istincā ḥelāda setr-i ^cavret eylemek
Hem ḥelāda kıbleye ḳubul u dübür döndürmek

101. Öñüñ_ardın dönme güneşle daḫı aya şehā
Olmasun dërseñ dü-dārın içre zātına bahā

Bābu Nevāfilī'l-Vuzū³

[10^a]

102. Ābdest içre daḫı **altı** olupdur nāfile
Boyna mesh etmek oḳumaḫ ed^cıye ihfā ile

103. Ferce şu saç ba^cde'l_istincā ṭona ba^cde'l-vuzū
Hem eliñ dīvāra sür ba^cde'ṭ-ṭahāre şoñra yu

Bābu Mekrūhātī'l-Vuzū³

104. **Altı** mekrūhātı vardır belle ābdestiñ dilā
Yüze şiddetle şu urmaḫ hem tekellüm fi'l-ḥelā

105. Ferce bakma bevl ü gā³iṭ üstüne tükürme hem
Şolla ağza burna şu vërme şuya sümürme hem

Bābu Menhiyyātī'l-Vuzū³

106. Oldı menhiyyāt-ı ābdest ḳablivesṣ **şeş** ey aḫī
Mā³-i cārī olsa daḫı etme işrāf ey saḫī

107. Farz olan a^czāñı üçden artıḫ_eksik yuma hem
[10^b] Bevl ü gā³iṭ etme şuya çıblaḫa mesh etmek hem

108. Şağ elinle etmek istincā begim şol şağ iken
Ābdestde keşf-i ^cavret etmek yüzüñ ağ iken

Bābu Müfsidātī'l-Vuzū³

109. Müfsidāt-ı ābdest oldı **yedi** ey nık-ḫū
Öñden_ardından ne çıḫsa az u çoḫ gitdi vuzū

110. Söykenüp yā yaşlanup yā ṭayanup uyansa ger
Kendiden geçmek ḫatı gülmek namāzda ey püser

111. Ḳuşmaḫ_āḫzı ṭolusı hem irtidād u hem cünün
Bunlaruñ küllisi ābdesti bozar ey zā-fünün

Bābu't-Teyemmüm

112. Niyyet_ile iki ḫarb oldı teyemmüm farzı hem
Anuñ_ile ḫıl namāzıñ şu bulunmadığı dem

[11^a]

Bābu Ferā³izi'l-Ġusl

113. Ġuslün_üçdür farzları ağzını burnunu yumaḫ
Ser-te-ser diḫḫatle hem cümle vücüdını yumaḫ

Bābu Süneni'l-Ġusl

114. Sünet-i Ġusl **altı**dur cismin yumaḫ şoñra ayak
Ellerin ferciñ ḫamu ^cuzvın üçer kerre yumaḫ

115. Ger necâset var ise cismiñde def^c etmek anı
Al namâz âbdesti veş gısluñ peşin âbdestini

Bâbu'l-Ma^câni'l-Mücibeti li'l-Ğusl

116. Şehveti atmakla cânâ ger hürüc_étse meni
Uyıkuda ol uyanık ol yıka ol sâ^cat teni

117. Uyıkudan şöıra teninde yâ tonunda olsa ger
Mücib-i ğusl oldı bunlar ittifaķâ ey püser

[11^b]

Bâbu'l-Ğusli'l-Mesnün

118. Sünnet_öldı **dört** maħalde ğâsil_olmaķ ey sa^cid
Vaķfe vü iħrâm u yevm-i cum^ca vü rüzân-ı ^cid

Tetimme li-Hâzihi'l-Manzûme

119. Tâlibâ bu nazma bir kaç beyt tetimme eyleyem
Farz-ı ^cayn olan mesâ³ilden kulaķ tıt söyleyem

Bâbu Şurûti'l-İslâm

120. Üçdür_İslâmuñ şurûti fi'l-fürü^ci ve'l-usul
Evvelâ ^caķl u bülüg **üçüncisi** etmek kabül

Bâbu Şurûti'l-İslâmi bi-Ma^cne'l-^cAlâmeti

121. Şarĥ-ı İslâm **beş** şalât u şavm u tevĥid-i Ĥudâ
Aĝniyâya ĥacca gitmek hem zekât_étmek edâ

122. Şarĥ-ı ma^cnâyı ^calâmetde olur bil bu **beşi**
[12^a] Cümlesin ĥıfz eyle ĥurtarmaķ dilersen ĝer başı

Bâbu Şifâti'l-İmân

123. Ezber_ét **heft** oldı imânuñ şifâti ey saĥî
Dil ile iķrâr_édüp ĥalbiñle taşdıķ ét aĥî

124. Ĥaķķa imân u kitâb u melek ü mürsellere
Ba^cş-i mevti ĥadre¹¹⁰ ĥayr u şerri yevm-i âĥire

125. Ĥamdülillâh buldı bu nazm-ı ĥasen ĥüsn-i ĥitâm
Ĥaşre dek olsun Resülün rûĥuna biñ biñ selâm

126. **Ĥilmiyâ** yaz ĥatm-i nazmın düşdi ĥaķķâ pek selis
Oldı ismiyle ma^can çün târiĥi **Nazm-ı Neffis**

نظم نفيس (1190/1776-77)

Temme ^cadedü ebyâtiĥâ¹¹¹

**Nemmaķahu el-faķirü'l-ĥaķirü'l-mu^cterifü bi'l-^caczi ve't-taķşiri Ĥâfız Ĥüseyn
ibnü Muştafâ ĝaferallâhu leh. fi Seneti 19 Cemâziyelevvel 1233.¹¹²**

¹¹⁰ Vezin gereĝi "ķadre" olarak okunmuştur. Nüşada da aynı şekilde harekelenmiştir.

¹¹¹ Manzumenin beyitleri tamamlandı.

¹¹² Bunu fakir, hakir, acziyetini ve noksanlığını itiraf eden Hafız Mustafa oğlu Hüseyin -Allah ona mağfiret etsin-, 19 Cemâziyelevvel 1233/27 Mart 1818 senesinde yazmıştır.

SONUÇ

Hilmî Efendi okuyucusunu bilgilendirmeyi, namaz gibi dinin önemli bir rüknü hakkında bilgi eksikliklerini gidermeyi amaçladığı çalışmaya konu *Nazm-ı Nefis* adlı eserini, 1190/1776-77 yılında Türkçe ve manzum olarak kaleme almıştır. Çalışmada bu eser şekil ve muhteva yönüyle tahlil edilerek tanıtılmış, çeviriyazı metnine de yer verilerek ilim dünyasına kazandırılmıştır. Diğer bir kazanım da şimdiye kadar sadece matbu nüshası bilinen *Nazm-ı Nefis*'in mahtut nüshasına da ulaşılmış olmasıdır. Nitekim bir çalışmada bu matbu nüshanın derkenarında namazla ilgili mensur metin bulunmasından hareketle eserin diliçi çeviri niteliği taşıyabileceğine dair bir görüşün olduğu fark edilmiştir. Ayrıca Molla Fenârî'nin Arapça mensur şurût-ı salâtına yapılan manzûm tercüme ile arasında bazı benzerliklerin bulunması *Nazm-ı Nefis*'in erek metin statüsünde olup olmadığının tartışılmasına bir başka kapı aralamıştır. Dolayısıyla burada her iki husus da değerlendirilmiş, ilgili çalışmadaki görüşten hareketle matbu nüshadaki derkenar metni ve manzûm tercüme *Nazm-ı Nefis* ile diliçi çeviri, yeniden yazım, nesri nazma aktarma konuları bağlamında mukayese edilerek ele alınmış ve *Nazm-ı Nefis*'in özgün nitelikler taşıdığı, yeniden üretim bir metin olmadığı kanaati ağır basmıştır.

Çalışmada, salâtnâmeler içinde yer alması ve genel bir fikir verecek olması hasebiyle, bu tür kapsamındaki eserler detaylı şekilde karşılaştırılmış ve *Nazm-ı Nefis*'in tür içinde nerede konumlandığına da dikkat çekilmiştir. *Nazm-ı Nefis* adlı bu eserinde müellif Hilmî Efendi'nin dinî eser telifi geleneğini takip ettiği ve salâtnâme türü içinde temsil niteliğinde bir ürün verdiği görülmüştür. Ortak konuların yanı sıra *Nazm-ı Nefis*'te namazla ilgili fazladan temel bâbların bulunması, salâtnâme edebî türü muhtevasının zenginleşmesine de katkı sağlamıştır.

Temel itibarıyla *Nazm-ı Nefis*'e odaklansa da ulaşılan belge ve bulgular neticesinde Hilmî Efendi'nin diğer eseri/eserleri hakkında bazı yeni tespit ve değerlendirmelere de çalışmada yer verilmiştir. Bu tespit ve değerlendirmelerin bazıları ihtimal niteliğinde iken bir kısmı da Hilmî Efendi'nin eserlerine dair daha önceki görüşlere karşı örnek metinlerin de delaletiyle tarafımızca öne sürülen kanaatlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın ilmî zeminde, Hilmî Efendi'nin eserlerine yönelik ya da sonra yapılacak benzer nitelikteki araştırmalarda telif geleneği, diliçi çeviri, yeniden yazım, nesri nazma aktarma konularının çatısı altındaki bazı tartışmaları devam ettireceği söylenebilir. Bu itibarla çalışma sonucunda; tarihi süreç içinde nasıl bir seyir izlediğinin görülebilmesi adına metni hâlihazırda bulunan ilk örneğinden son örneğine kadar detaylı bir şekilde incelenmesi gerektiği söylenebilir. Yapılacak incelemede salâtnâmelerin geçirdiği evrelerin, değişimlerin, metinlerde kullanılan kaynakların tespitini, söyleyiş ve muhteva açısından bu edebî tür kapsamındaki eserlerin aralarındaki ortaklıkların, benzerliklerin, farklılıkların mukayesesini içeren kapsamlı bir müstakil araştırma yapılabileceği tavsiye edilebilir. Ayrıca namaza dair konuları ele almış mensur telifler ve manzum tercümelemler de eklenerek ilgili mukayeseye daha da zenginleştirilebilir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Tarafsızlık/Impartiality: Dergi editör kurulunda yer alan yazar, makale değerlendirme ve yayın sürecinin hiçbir aşamasına müdahil olmamış, hakemleme süreci bilimsel tarafsızlık ilkelerine sadık kalınarak tamamlanmıştır / The author, who is on the editorial board of the journal, did not intervene in any stage of the article evaluation process and publication, and the refereeing process was completed by adhering to the principles of scientific impartiality.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

KAYNAKÇA

- Aynur, Hatice vd. (haz.). *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 4 Nazımdan Nesire Edebî Türler Bildiriler*. İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2009.
- Açıl, Berat vd. *Tenkitli Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin)*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2022.
- Benli, Şeyma. "Bir Metin Yeniden Yazılırken Neler Değiştirilir: Dâfi'u'l-Hüzn ve Mahzenü'l-Esrâr Örneği". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 22 (2019), 137-170.
- Bilgin, Emrah. *18. Asırda Telif Edilmiş Manzum Bir İlmihâl Kitabı: Süleymân-nâme (Hanefî ve Şafiî Fıkhı Bağlamında Namaz)*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2022.
- Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. 3 cilt. İstanbul: Matba'a-i Âmire, 1333.
- Çelebioğlu, Amil. "Türk Edebiyatında Manzum Dînî Eserler". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. Ankara: MEB Yayınları, 1998, 349-365.
- Çelik, Aysun. "Molla Fenârî'ye Atfedilen Şurûtü's-Salât Adlı Eserin Manzum Tercümesi". *ESTAD* 3/1 (Şubat 2020), 25-57.
- Erbil, Esmâ. *Nazm-ı Risâle-i Rûmî Ahmed'in Diliçi Çeviri Bağlamında İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Erbil, Esmâ. "Diliçi Çevirinin Teorik Çerçevesi". *Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri*. hz. Sadık Yazar - Mücahit Kaçar. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022, 21.36.
- Hacı Sinan Efendi. *Şûrût-ı Salât*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 34 Nk 59/4, 40b-47b.
- Hacı Sinan Efendi. *Şûrût-ı Salât*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi 128, 1b-9b.
- Halîl-i Mar'âşî. *Ravzatü'l-Îmân (Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. haz. Lütfi Alıcı-Gülcan Tandır Alıcı. Kahramanmaraş: Ukde Yayınları, 2012.
- Hilmî Efendi. *Nazm-ı Neffis*. Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İHK Koleksiyonu, 06 Hk 3438, 1b-12a.
- Hilmî Efendi. *Zafer*. İstanbul: Dâru't-Tıbbâ'ati'l-Âmire, 1265.
- Hilmî. *Tertîb-i Secâvend-i Hurûf*. Konya: Konya Yazma Eser Kütüphanesi, Konya İl Halk Ktp. Koleksiyonu, 42 Kon 768/2, 10b.
- Kiremitçi, Ferdi. "Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserler Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdıkî'nin Manzum Akaid-nâme Örneği". *Turkish Studies* 7/1 (2012), 1501-1539.
- Köksal, Mehmet Fatih. "Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespitler ve Teklifler". *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2021), 63-81.
- Millî Kütüphane, El Yazması ve Nadir Eserler Katalog. "Hilmî". Erişim 22.10.2022. dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/235911?SearchType=2.
- Millî Kütüphane, El Yazması ve Nadir Eserler Katalog. "Manzûme-i Şurut-i Salât". Erişim 22.10.2022. dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/manuscripts/catalog/details/235911.
- Söylemez, İdris. "Mücellî'nin Manzum Şurûtü's-Salâtı". *Artuklu Akademi* 6/1 (Haziran 2019), 115-143.
- Süleymânâme (Manzûm Fıkh Risalesi)*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Reşid Efendi, 2575, 1a-38a.
- Süslü, Zahir. "Mevlevî Şeyh Yahya Aysî ve Manzûme-i Salât'ı". *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/2 (2019), 134-145.

- Şurût-ı Salât*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler, Muallim M. Cevdet Yazmaları, MC Yz K 0564/7, 45-46.
- Şurût-ı Salât-ı Manzûm*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Kemankeş, 17/6, 34b-38a.
- Şurût-ı Salât-ı Manzûm*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Mihri Sultan, 439/5, 39b-41a.
- Yıldırım, Talip. "Ubeydullah Han: Risâle-yi Fi-Hakk-ı Mesâil-i Vuzû". *TÜBAR XIV* (2003), 127-164.
- Yazar, Sadık. "Osmanlı Telif Geleneğinde Diliçi Çevirinin Sınırları". *Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri*. hz. Sadık Yazar-Mücahit Kaçar. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022, 55-120.
- Yıldırım, Yusuf. "Selîm Mahlaslı Bir Şaire Ait Mukaddimetü li's-Salât İsimli Mesnevî". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2015), 99-138.
- Yılmaz Ali (ed). *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Yılmaz, Oğuz. "Şumnu Hâfız Hilmî Efendi'nin Zafer Adlı Türkçe Manzûm Tecvîdi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/1 (Haziran 2020), 519-538.
- Yılmaz, Oğuz. "Şurût-ı Salâtlar İlmihal midir? Edebî Türlerin Tanımı, Tespiti, İsimlendirilmesi Meseleleri Bağlamında Şurût-ı Salâtlar Ya da Salâtnâmeler". *İslam Sanat Tarih Edebiyat Musiki Dergisi (İSTEM)* 20/40 (Aralık 2022), 399-422.